

GYARMATI ENIKŐ

Johann Caspar Bluntschli és Báró Eötvös József a német egységről

Gondolatok a német egység szövetségi változatairól az 1860-as években

A Német Jogászok Egyletének – *Deutscher Juristentag* – harmadik közgyűlését 1862 augusztusában Bécsben rendezték meg. Ezen a közgyűlésen Johann Caspar Bluntschli (1808–1881) svájci-német államjogász¹ az első és a második jogi osztály elnökeként vett részt. A jogi, szakmai munkán túl aktuálpolitikai kérdések megvitatása – többek között a német egység lehetséges útjainak mérlegelése – szintén napirenden szerepelt. Bluntschli augusztus 30-án néhány napra megszakította bécsi tartózkodását, átlátogatott Pestre, és felkereste báró Eötvös Józsefet budai, svábhegyi villájában. A találkozón elhangzott eötvösi gondolatok a svájci-német jogtudós háromkötetes, 1884-ben kiadott memoárjában maradtak fenn.²

A szóban forgó memoár harmadik kötetében Bluntschli nyilvánvalóan saját érdeklődése és prioritásai szerint összegezte az Eötvöstől hallott gondolatokat.³ Ezek szerint Eötvös 1862 nyarán úgy látta, hogy Németország helyén hatalmi vákuum található, pedig minél egységesebb és erősebb Németország, annál jobb ez mind Európa, mind a Magyar Királyság számára. A szláv környezetben ez alkothatná a magyarság fennmaradásának az egyik

¹ 1808. március 7-én született Zürichben. A Bluntschli-család felmenői között a 15. századtól kezdve neves kézművesek és kereskedők találhatók, ők gazdasági befolyásuk által a város politikai vezetésében is kulcsszerepet játszottak. A családi hagyományokhoz híven Johann Caspar jogi karrierjét Zürich város kerületi bíróságán 1831 és 1833 között jegyzőként kezdte. Apja utódként 1837-től a Zürichi Nagytanács tagja, ezt a tagságot 1848-ig megtartotta. Ebben az időszakban 1839 és 1845 között egyúttal kormányzati tanácsosként is tevékenykedett, 1845-ben pedig a Nagytanács elnökeként vett részt a kereskedőváros irányításában. 1847 végén költözött át Németországba. Az 1860-as évek folyamán Németországban számos közeleti funkciót töltött be. A teljesség igénye nélkül megemlíthetjük, hogy a Német Protestánsok Egyesületének, valamint a Badeni Evangélikus Színódusnak több alkalommal elnöke volt. 1868-ban megválasztották a Német Vámparlament tagjának. Továbbá 1873-ban a Gentben létrehozott *Institut de Droit international* alapító tagjai között is szerepelt. 1881. október 21-én hunyt el Karlsruhe-ban. Heidelbergben temették el. Metzner, Carolin: *Johann Kaspar Bluntschli. Leben, Zeitgeschehen und Kirchenpolitik 1808–1881*. (Schriften zum Staatskirchenrecht Band 46.). Frankfurt am Main, 2009. 157–159.

² *Denkwürdiges aus meinem Leben von J. C. Bluntschli*. Veröffentlicht von Rudolf Seyleren. Band I. Zürich (1808–1848), Band II. München (1848–1861), Band III. Heidelberg (1861–1881) Nördlingen, 1884. 451., 319., 524. (a továbbiakban: *Denkwürdiges*). A forrást átfogó igénytelten ismertette Ferenczi Zoltán. Ferenczi Zoltán: *Bárá Eötvös József 1813–1871*. (Magyar Történelmi Életrajzok) Budapest, 1903. 236–237. További hivatkozások a találkozóra: Sótér István: *Eötvös József*. Budapest, 1967. 307.; Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter (hg.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Die Völker des Reiches. Bd. III/1–2*. Wien, 2003. III/1. 192–193.

³ A nyomtatott forrás magyar nyelvű fordítását lásd a tanulmány függelékében.

garanciáját. Eötvös tartott attól, hogy az osztrák-németek által elképzelt osztrák-összállam háborút fog szítani Németország és Ausztria között. Egyúttal hiányolta elkötelezettségüket a német ügy iránt, ha létezne egy osztrák-német párt, ezzel a magyarok bizonyosan szót tudnának érteni. A magyar tiltakozás és ellenállás nem a németek ellen irányult, hanem az osztrák kormányzat és német segítők ellen. Mivel a Magyar Királyság nem rendelkezett szabad sajtóval és működő országgyűléssel,⁴ a közvélemény tiltakozását formálisan magyar ruha felöltésével juttatta kifejezésre.

A Magyar Királyság és az Osztrák Császárság közjogi viszonyával kapcsolatban Eötvös úgy fogalmazott, hogy a *Reichsrath*hoz, a birodalmi tanácshoz történő csatlakozás rövid távon előnyös lenne, mivel a Magyar Királyság egysége és gyakorlottabb parlamenti politikája vezető szerepre predesztinálná az országot, ugyanakkor ez csupán átmeneti előnynek bizonyulna, mivel a szlávok számbeli többségben vannak. Továbbá a szlávok nyitottsága az abszolutizmus és ultramontánizmus irányában a haladás gátját jelentené. Eötvös tudatában volt annak, hogy Anton von Schmerling államminiszter liberális politikája és személyisége nagy elfogadottságnak örvendett az osztrák-németek körében, ezért is tartotta szerencsétlennek, hogy a jogeljárás elméletével elidegenítette magát a magyaroktól. Ugyanígy népszerűtlenségnek örvendett a bécsi magyar udvari arisztokrácia is. Az osztrák politika egyetlen jó pontját Eötvös az oktatás megszervezésében látta. Közép-Európa jövőjének garanciáját egy erős német hatalomban jelölte meg, perszónálunióban⁵ a Magyar Királysággal. Eötvös és Bluntschli beszélgetésének középpontjában tehát a német egységfolyamatok pillanatnyi helyzetének és a magyar viszonyokra gyakorolt hatásainak megítélése állt.⁶

Eötvös a német egységről – Magyarország különállása

Eötvös 1862 nyarán, már a találkozó előtt is intenzíven foglalkozott a német kérdéssel. Június 14-én azért ragadott tollat, hogy reagáljon Karl Theodor Welcker⁷ *A német reform jogi megalapozása* című munkájára.⁸ Welcker ebben a művében úgy foglalt állást, hogy Ausztria osztrák-német tartományainak ki kell lépniük a Német Szövetségből, miután kinyilvání-

⁴ Az októberi diplomához (1860) kapcsolódó legfelső császári kéziratok visszaállították a Magyar Királyság régi alkotmányát, és lehetővé tették a magyar országgyűlés összehívását, azt azonban az uralkodó 1861. augusztus végén feloszlatta, 1861 novemberében pedig felfüggesztette az alkotmányosságot.

⁵ Az 1861. évi magyar országgyűlés hivatalos állásfoglalását Deák Ferenc két felirati beszéde tartalmazta, melyek értelmében a magyar-osztrák közjogi viszonyt a perszónálunió elve szerint kell rendezni. Első felirati javaslat Pest, 1861. május 13. és második felirati javaslat 1861. augusztus 8. In: *Deák Ferenc. Válogatott politikai írások és beszédek II.* Válogatta: Deák Ágnes. Budapest, 2001. 51–117.

⁶ A nyomtatott forrás pontos helye: *Denkwürdiges*, III. 56–60.

⁷ Welcker, Karl Theodor (1790–1869) német jogtudós, Bluntschlihoz hasonlóan heidelbergi egyetemi tanár, aki 1841-től élt az egyetemi városban. A Karl Rotteckkel közösen szerkesztett *Staatslexikon* a Vormärz korának liberális szemléletű, meghatározó befolyással bíró, jogi alapműve, tizenkét kötetben jelent meg 1834 és 1844 között. Ennek a munkának a meghaladását jelenti majd Bluntschli és Brater hasonló vállalkozása az 1850–1860-as években. 1869-ben bekövetkezett haláláig a Badeni Nagyhercegség második kamarájának liberális tagja. Eötvös és Welcker korábbi kapcsolatairól lásd még: Deák Ágnes: *Adatok Eötvös József 1850-es évekbeli tevékenységéről.* Aetas, 12. évf. (1997) 1. sz. 1–3. http://www.aetas.hu/1997_1/1997_t8.htm (letöltve: 2014. július 30-án)

⁸ *Eötvös József levele Karl Theodor Welckernek* 1862. június 14. In: Oltványi Ambrus (szerk.): *Eötvös József: Levelek.* Budapest, 1976. (a továbbiakban: Eötvös: *Levelek*) 353–359.

tották akaratukat, hogy alkotmányos módon egy másik központi államnak rendelik alá magukat. Itt nyilván az októberi diploma és a februári pátens által megteremtett alkotmányos állapot elfogadásáról van szó. A német jogtudós szerint a kettős állampolgárság intézménye nem lehetséges, ebből következik, hogy meg kell szüntetni az osztrák tartományok és Németország között fennálló közjogi kötelekeket. A Schmerling által elképzelt Ausztria – reálunió az osztrák tartományok és a magyar korona országai között – addig nem valósítható meg, amíg az előbbieket a Német Szövetség részét képezik. Welcker szerint tehát az osztrák-németeknek választaniuk kell az Osztrák Császárság és Németország között.⁹

Eötvös több szempontból is másképpen gondolkodott. A osztrák-németek szándéka mögött például nem látott Németországgal szakítani kívánó politikát. A Német Szövetségből való kilépés negatív következményeként Németország szétdarabolását, a Német Szövetség felbomlását jelölte meg. Eötvös osztotta a német jogtudós nézeteit a reformok jogi megalapozásának fontosságáról, mégis úgy látta, hogy a Poroszország által megvalósítani kívánt német egység nem jogi, hanem politikai kérdés. Meggyőződése volt, hogy a monarchia egész németisége és magyarsága ellenezné ezt a politikát, mivel a kiválás a monarchia szlavizálását elkerülhetetlenné tenné. Németország érdekében áll, hogy a Magyar Királyság megmaradjon a nyugati német műveltség vonzásában, és ne oldódjék fel a Kossuth Lajos által is hirdetett, Eötvös olvasatában „bizánci jellegű” szláv konföderációban.¹⁰ Eötvös Welcker külön figyelmébe ajánlotta a német kérdéssről írott korábbi munkáját, és késznek mutatkozott arra, hogy egy Welcker bizalmát élvező személlyel erről személyesen értekezzen, bár azon a nyáron a Heidelbergbe történő kiutazást a maga részéről kizártnak tartotta.¹¹

A német kérdéssről írott korábbi munka átfogó elemzés az Eötvös szerint reálisan kivitelezhető és kívánatos, valamint a Magyar Királyság számára előnyösnek vélt német egyesítésről.¹² Röpiratát – az európai kortársak hasonló témájú számos röpiratához hasonlóan – az 1859. évi francia–szárd–piemonti–osztrák háború Ausztria számára kedvezőtlen kimenetele, nagyhatalmi helyzetének meggyengülése ihlette.¹³ A magyar történeti szakirodalom ezt az eötvösi munkát egységesen nemzeti látószögből értékelte, és az eötvösi politika perszonáluniós alapelvhez történő visszatéréseként interpretálta.¹⁴ Eötvös röpiratában szinte

⁹ Eötvös: *Levelek*, 353.

¹⁰ Eötvös: *Levelek*, 358. Egy másik, szintén 1862 nyarán kelt eötvösi levél szerint az akkoriban ismertté vált kossuthi terv felborzolta a magyar politikai kedélyeket. Szerinte a terv azért rémítette meg Kossuth korábbi támogatóit is, mert mindezt a napóleoni politika befolyásának tulajdonították. Eötvös felfogása szerint a kossuthi elképzelés a Duna-medence szlávosságát erősítette volna a magyarsággal szemben. *Eötvös József levele Charles de Montalembert grófnak 1862. június 29-én*. In: Eötvös: *Levelek*, 359–362.

¹¹ Eötvös: *Levelek*, 359.

¹² Eötvös József: *Magyarország különállása Németország egysége szempontjából* című értekezése először német nyelven Lipcsében jelent meg 1860-ban, majd Toldy István fordításában magyarul 1861-ben, az országgyűlés nyári időszakában.

¹³ Beseler, Wilhelm: *Das deutsche Verfassungswerk nach dem Kriege*. Leipzig, 1859.; Frantz, Constantin: *Untersuchungen über die europäische Gleichgewicht*. Berlin, 1859.; Fröbel, Julius: *Deutschland und der Frieden von Villafranca. Deutschland, Österreich und Venedig*. 1861.; Lassalle, Ferdinand: *Der Italien Krieg und die Aufgabe Preussens*. Berlin, 1959.

¹⁴ Szabad György: *Forradalom és kiegyezés választóján (1860–61)*. Budapest, 1967. 222., 490–491.; Szabad György: *Eötvös József a politika útjain*. Századok, 105. évf. (1971) 3–4. sz. 666.; Somogyi Éva: *Az 1867. évi kiegyezés előtörténetéből (A februári pátens felfüggesztése)*. Századok, 107. évf. (1973) 4. sz. 901.; Frank Tibor: *Eötvös és Carneri. Ismeretlen osztrák–magyar véleménycsere a*

minden ismert német szövetségi változatot megjelenítve a következőképpen vázolta fel a Német Szövetség és az osztrák monarchia jövőbeni kapcsolatának lehetséges útjait: „Itt csak három lehetőség tételezhető fel: Ausztria vagy belép egész területével a Német Szövetségbe, vagy kilép belőle egész területével; vagy pedig Ausztria azon tartományaival marad a szövetségben, melyek most is ahhoz tartoznak, míg a monarchia azon részei, melyek sem történelmi jog, sem nemzetiségöknél fogva Németországhoz nem tartoznak, jövőben is mint a szövetséghez nem tartozók tekintetnek, igazgattatnak és kormányoztatnak.”¹⁵

Ami az első lehetőséget illeti, Eötvös úgy látta, hogy a területének harmadával már a Német Szövetségben jelen levő osztrák monarchia belépése teljes területével a szövetségbe az európai egyensúly szempontjából fontos következményekkel járó esemény volna, tehát túlságosan megingatná az európai egyensúlyt. Egy ilyen eshetőség csak azzal a feltétellel működné, ha Ausztria számára a Német-római Császárság visszaállítása reális lehetőségként kínálkozna. Ugyanakkor a nagyhatalomból szövetségi taggá válás Ausztria számára a szupremáciája elvesztését hordozná magában, így ezt a birodalmon belül senki sem támogathatná. Nem beszélve azoknak az országrészeknek az ellenállásáról, mint Galícia vagy Magyarország, ahol 1849 óta hagyományos a németekkel szembeni ellenállás és ellenszenv. A Német-római Császárság visszaállítása Poroszország hatalomtaktikai elképzelései szerint sem elfogadható alternatíva, nem beszélve arról, hogy a csaknem harminc millió nem német lakossal rendelkező államalakulat a német egység eszméjének sem felelne meg. Eötvös összességében ezt az alternatívát úgy ítélte meg, hogy Németországon belül még mindig nagyobb az Ausztria szupremáciájával szembeni ellenérzés, mint a Poroszországgal kapcsolatos tartózkodás. Az, hogy a német egység kérdése mennyire nem csak az osztrák és porosz dualizmus függvénye, Eötvös is meggyőződéssel vallotta.¹⁶

A második lehetőség, az Ausztria nélküli német egység esetében két változatot is felvázolt Eötvös. A kis- és középnémet államok fejedelmei által javasolt út mind Ausztria, mind pedig Poroszország kilépésével számolna a Német Szövetségből. Az úgynevezett triász-elképzelések szerint három szuverén állam: Ausztria, Poroszország és a Bajorország által egyesített „harmadik” Németország hozna létre olyan szövetségi államot, amely inkább emlékeztette Eötvöst a „szolgai idők” államalakulatára, a Rajnai Szövetségre. Ezt az utat politikai irreálisnak minősítette, mivel úgy látta, a két nagyhatalom sohasem mondana le német befolyási igényéről. A második elképzelés, a Poroszország vezetése alatt történő egyesítés a porosz alkotmányos fejlődés eredményei alapján az 1848. évi frankfurti kísérlet meghiúsulását követő időszakban egyre több támogatót szerzett. Ennek ellenére Eötvös megítélése szerint hosszú távon egyik út sem kínálhat megnyugtató megoldást, egyrészt mert Ausztria mindig törekedne német pozíciójának erősítésére, másrészt pedig egy porosz főség alatt egyesített Németország sohasem adná fel az egész német nyelvű terület újraegyesítésébe vetett hitét.¹⁷

Eötvös maga a harmadik megoldást gondolta járható útnak. Eszerint az osztrák monarchia Német Szövetséghez tartozó része továbbra is része marad a szövetségnek, míg azok a részek, amelyeket sem történelmi jog, sem nemzetiségük nem köt Németországhoz, to-

---

dualista államberendezkedésről. Aetas, 20. évf. (2005) 3. sz. 147–154.; Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 2*. Budapest, 2010. 224–231.

¹⁵ Az idézetek megjelölése a MEK elektronikus változata alapján: Fenyő István (szerk.): *Reform és hazafiság* III. 191–270. <http://mek.oszk.hu/05300/05343/html/03htm> (letöltve: 2014. június 24.) Az idézet pontos helye: 207.

¹⁶ Eötvös: *Magyarország különállása*, 207–223.

¹⁷ Eötvös: *Magyarország különállása*, 223–231.

vábra is függetlenek, szuverének maradnának. A Német Szövetség így egész területével szövetséges állammá alakulhat, ebbe a szövetségbe pedig Ausztria csak akkor tud belépni, ha az egész monarchiát alkotmányossá teszi, és a nem német részeket elválasztja Ausztriától, s mint Magyarország esetében a perszonálunió elvét újra alkalmazza.¹⁸

Bluntschli és Eötvös személyes kapcsolatairól

Eötvös korának egyik legfontosabb közép-európai kérdésével, a német egyesítéssel az 1860-as évek folyamán még számos alkalommal foglalkozott.¹⁹ Arról, hogy Bluntschli Eötvös német egyesítéssel kapcsolatos nézeteiről rendelkezett-e bármilyen korábbi tudással, visszaemlékezéseiben nem található információ. Látogatásának egyetlen céljaként azt fogalmazta meg, hogy szeretné megismerni a magyar államférfi véleményét ebben az ügyben, a hallottakhoz azonban nem fűzött kommentárt. Az sem derült ki feljegyzéseiből, hogy más magyar politikust szándékában állt volna felkeresni Pesten. Bluntschli magyar kapcsolatairól, így Eötvös Józsefhez fűződő szakmai barátságáról kevés forrás maradt fenn. 1856–1857 folyamán keletkezett két Eötvös-levél, amelyekből rekonstruálható, hogy Bluntschli a készülő német államlexikon számára szócikkek elkészítésére kérte fel Eötvöst, aki azonban nem vállalta azt.²⁰

Mai tudásunk szerint az 1862-es volt az egyetlen személyes találkozásuk, mivel müncheni kapcsolattartásról közvetlen forrásjellegű utalás nem maradt fenn, 1865-ben pedig Eötvösnek nem állt módjában elfogadni Bluntschli azon javaslatát, hogy találkozzanak a berni nemzetközi jogi konferencián.²¹ München 1848–1850-ben elméletileg kínálhatott lehetőséget a személyes kapcsolattartásra, hiszen mindketten ott éltek. Míg Bluntschli számára a radikalizmus svájci térhódítása, valamint az 1847. évi Sonderbund-háború vált elfogadhatatlanná, Eötvös esetében a forradalomtól való irtózás bizonyult a kényszerűen vállalt emigráció fő motivációjának.²² Mindketten hasonló okok miatt hagytak fel tehát az aktív politikával 1847–1848 folyamán, Eötvös két évig élt Münchenben, Bluntschli pedig 1848 és 1861 között több mint tíz évig oktatott államjogot a müncheni egyetemen.²³

¹⁸ Eötvös: *Magyarország különállása*, 236–243.

¹⁹ Eötvös József: *A nemzetiség elve Németországban*. In: uő: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*. I. Budapest, 1981. 156–164. Az osztrák monarchia föderatív szerkezetéről: *Ausztria nemzetiségeinek egyenjogúsításáról*. Ford. Gángó Gábor. In: *A kincset csak fáradtsággal hozhatjuk napvilágra*. Tanulmánykötet Báró Eötvös József születésének 200. évfordulóján. Budapest, 2013. 211–213.; *Ausztria hatalmának és egységének garanciái*. In: *Reform és hazafiság III*. 3–191. <http://mek.oszk.hu/05300/05343/html/03htm> (letöltve: 2014. június 24.), itt: *Németország egységének eszméje*, 85., *Németországba történő beolvasztás*, 115–116.; valamint *Ausztria és Németország viszonyáról*, 154–155.; továbbá kisebb publicisztikai írásai 1865 után: *Ausztria és hazánk kapcsolatának alapjai, Németország egysége és az osztrák birodalom*.

²⁰ Deák Ágnes: *Eötvös József és Johann Kaspar Bluntschli levélváltása (1856–1867)*. Irodalomtörténeti Közlemények, 95. évf. (1991) 5–6. sz. 654–660.

²¹ *Denkwürdiges*, III. 230.

²² Eötvös müncheni emigrációjáról lásd még: Gángó Gábor: *Eötvös József az emigrációban*. (Csokonai Könyvtár – Bibliotheca Studiorum Litterarium 18.) Debrecen, 1999. 18–36.; Sötér: *Eötvös József*, 234–236.

²³ *Denkwürdiges*, II. 4. A Németországba történő áttelepülés okait Bluntschli a következőképpen fogalmazta meg. „Egyértelművé vált számomra, hogy Svájcban a radikalizmusé a jövő. A kérdés számomra úgy fogalmazódott meg, vajon a svájci radikalizmus a kilencvenes évek francia forradalmának heves és értelmetlen kísérleteit teszi magáévá, vagy a józan utat követve hagyja a liberális szempontokat is érvényesülni. Az általam megfogalmazott reformok, amelyek egyértelműen a

Johann Caspar Bluntschli – a 4/7-ed részben politikus és 3/7-ed részben professzor²⁴

Bluntschli Eötvöshöz hasonlóan jogi tanulmányokat folytatott.²⁵ Szekfű Gyula magyar történeti szintézisében a korszak legnagyobb jogi tekintélyeként említette a német jogtudóst.²⁶ Személyiségének, életének és munkásságának azonban Magyarországon eddig nem szenteltek önálló tanulmányt. Ha az utóbbi évek tanulmányainak elektronikus formában elérhető darabjait áttekintjük, nyilvánvalóvá válik, hogy személyisége és munkássága csak érintőlegesen jelenik meg a magyar jogtörténeti, egyháztörténeti, politikátörténeti szakirodalomban.²⁷ Mindazonáltal két jelentősnek mondható politikai munkáját még a 19. század második felében neves magyar történészek – Acsády Ignác és Ballagi Géza – fordították magyar nyelvre.²⁸

Az államjogász nemzetközi tekintélyét elsősorban a pályája kezdetén még Zürichben eltöltött évek alatt készített jogi munkájával alapozta meg. A római jog által kevésbé alakított alemann partikuláris jog történetét írta meg *Zürich város és kanton állam- és jogtörténete* című munkájában.²⁹ Szintén az 1840-es években kezdte el, majd az 1850-es évek első felében Münchenben fejezte be *Zürich kanton privátjogi törvénykönyvének összeállítását*.³⁰ Ebben a munkában a kortársak a világos, elegáns tárgyalási stílust, az amerikai és svájci alkotmányjog összehasonlító, elemző leírását, valamint a gyakorlatias politikai megközelítést méltatták. A német liberalizmus egykori bibliájaként számon tartott, Karl von Rotteck és

---

forradalom megakadályozására születtek, jelenleg kudarcot vallottak. ...Mindenfajta ellenzéki felvállalása ma értelmetlen és káros lenne, a részvétel egyébként is presztízsveszteséget hozna magával. Ha hú akarok lenni önmagamhoz, egyelőre hosszabb időre le kell mondanom a politizálásról.” Az idézet saját fordításom.

²⁴ A kifejezés Bluntschli önmeghatározását közvetíti. *Denkwürdiges*, II. 309.; Metzner: *Johann Caspar Bluntschli*, 67–71.

²⁵ A zürichi Politikai Intézetben kezdte jogi tanulmányait, majd 1827 és 1829 között először Berlinben, utána Bonnban folytatta és fejezte be. Metzner: *Johann Caspar Bluntschli*, 19–23.

²⁶ Szekfű Gyula: *Magyar történet*. 5. köt. Budapest, 1936. 566.

²⁷ Molnár Máté: *Az európai integráció szövetségi tervezetei*. Századok, 135. évf. (2002) 1. sz. 57–74. Ez a tanulmány a szövetségi állam és az államszövetségek európai dimenziókban megfogalmazott tervezeteit tekinti át, többek között Alexander Bakunyin, Pierre-Joseph Proudhon, Constantin Frantz késői, érett korukban keletkezett munkái tükrében. Johann Caspar Bluntschli 1881-ben megjelent európai konföderációs terve Denis de Rougemontra történő hivatkozással, feldolgozások és nem források alapján kerül itt két bekezdésben említésre. Politikai pártokról írt munkáját említi: Pokol Béla: *Politikaelmélet. Társadalomtudományi trilógia III*. Budapest, 2006.; Takács Péter: *Államelmélet a 19. században 1789–1914*. Pro Publico bono Online. Állam- és közigazgatástudományi Szemle, 1. évf. (2011) 1. sz. 2–3.; Gángó Gábor: *Eötvös József államtudományi gondolkodásának recepciója 1850-től az Eötvös-centenáriumig*. www.phil-inst.hu/recepcio/htm/212_belső.htm 77., 78., 79. lábjegyzetek, melyek szerint Bluntschli Eötvös Józsefet az egyéni szabadság és az önkormányzat szószólói között említi, de szisztematikus műveiben nem hivatkozik Eötvösre. Hamza Gábor: *A közvetlen demokrácia történelmi előzményei Európában*. Magyar Tudomány, 174. évf. (2013) 11. sz. 1380–1385. Fazekas Ibolya Diána Friedrich Wilhelm Emmanuel von Kettelerrel szóló munkájában a pápai csalhatatlanság kérdésével kapcsolatban említi Bluntschli nevét: Fazekas Ibolya Diána: *Friedrich Wilhelm Emmanuel von Ketteler politikai és egyházpolitikai nézetei és tevékenysége az I. Vatikáni Zsinat és a Kulturkampf ideje alatt*. Egyháztörténeti Szemle, 13. évf. (2012) 3. sz. 50–74.

²⁸ Acsády Ignác fordításában *Az általános államjog és a politika története. A tizenhatodik század óta a jelenkorig*. Budapest, 1876.; Ballagi Géza fordításában *A politikai pártok*. Pest, 1872.

²⁹ *Stats- und Rechtsgeschichte der Stadt und Landschaft Zürich*. Bd. 1-2. Zürich, 1838–1839.

³⁰ *Privatrechtliches Gesetzbuch für den Kanton Zürich*. Bd. 1–5. Zürich, 1855–1871.

Karl Theodor Welcker által összeállított, illetve írt *Államlexikon* tudományos meghaladását jelentette az általa és Karl Brater³¹ által szerkesztett, 1857 és 1870 között napvilágot látott tizenegy kötetes *Német államjogi szótár*. Jogi munkássága csúcának tekinthetők az 1861–1881 közötti heidelbergi korszakban készült, nemzetközi joggal – különösen a háborús joggal – kapcsolatos munkái, melyeknek kiemelt szakmai figyelmet szenteltek a kortársak.³² A svájci és német szövetségi államszervezéssel kapcsolatos elméletei a föderatív szempontú német történetírás forrásait képezik.³³

Bluntschli az 1840-es évek folyamán formálódó svájci liberálkonzervatív párt tagja lett, saját magára elsősorban liberális szellemiségű politikusként tekintett. A liberális konzervativizmus vagy konzervatív liberalizmus alapelve akkor a radikalizmus tagadása volt. A *juste milieu*-höz hasonló politikai áramlat pszichológiai elméletét barátja, a német származású Friedrich Rohmer³⁴ alkotta meg az emberi lélek tizenhat alapismérve, az élet intuitív kutatása alapján.³⁵ Bluntschli ezt az elméletet fejlesztette tovább, amikor az emberi lélek tizenhat alapvonásának megfelelően megalkotta államtani elméletét. A magát inkább politikusnak, mint akadémikusnak tartó államjogászt München elhagyására, egyúttal Robert von Mohlnak³⁶ bundestagi követté történő kinevezése következtében megüresedett, heidelbergi államjogi professzori állás elfogadására elsősorban politikai ambíciói készítették. 1861 decemberétől I. Frigyes badeni nagyherceg kinevezésének köszönhetően a Badeni Nagyhercegség első kamarája tagjaként ez a vágya messzemenően teljesült.³⁷

³¹ Brater, Karl Ludwig Theodor (1819–1869) német jogász, politikus, újságszerkesztő. Alapító tagja a Német Nemzeti Egyesületnek 1859-ben, szerkeszti az ugyanebben az évben indított *Süddeutsche Zeitung* című lapot. A Poroszország vezetésével történő német egység hívének tartották.

³² Államjogi munkásságáról: Kleinheyder, Gerd – Schröder, Jan: (Hg.): *Johann Caspar Bluntschli (1818–1881)*. In: uők: *Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten. Eine biographische Einführung in die Geschichte der Rechtswissenschaft*. Heidelberg, 2008. 70–73.; Bullinger, Martin: *Johann Caspar Bluntschli. Zur 150. Wiederkehr seines Geburtstages*. Juristische Zeitung, 1958. 560–563.; *Johann Caspar Bluntschli*. In: Schulthess, Hans (Hg.): *Schweizer Juristen der letzten hundert Jahre*. Zürich, 1945. 135–167.; Meili, Friedrich: *Johann Caspar Bluntschli und seine Bedeutung für die moderne Rechtswissenschaft*. Zürich, 1908.

³³ *Über die Verfassung des Standes Zürich*. Zürich, 1830.; *Stimme eines Schweizerers für und über die Bundesreform*. Zürich-Frauenfeld, 1847.; *Die beiden Verfassungs-Entwürfe für Deutschland*. München, 1848.; *Die Neugestaltung Deutschlands und die Schweiz*. Zürich, 1867.; *Deutsche Statslehre und die heutige Staatenwelt. Ein Grundriss mit vorzüglicher Rücksicht auf die Verfassung von Deutschland und Österreich–Ungarn*. Nördlingen, 1880.

³⁴ Rohmer, Friedrich (1814–1856) német filozófus és politikus. 1841-től Zürichben élt. Életében kevés munkája látott napvilágot. Halálát követően ezért néhány munkáját maga Bluntschli adta ki. Kettejük baráti és szakmai kapcsolatáról lásd még: Metzner: *Johann Caspar Bluntschli*, 35–40.

³⁵ *Denkwürdiges*, I. 287–290. Bluntschli egyetemes történet kronológiája Rohmer elmélete alapján az 1790–1840 közötti időszak történetére vonatkozóan: Uo. I. 310–311. Ezen az elméleten alapuló államelméleti munkája: *Psychologischen Studien über Stat und Kirche*. Zürich, 1844. Uo. I. 319–325.

³⁶ Mohl, Robert von (1799–1875) német államjogászként az 1848. évi frankfurti előparlament tagja, 1857-től képviselte a Heidelbergi Egyetemet a Badeni Nagyhercegség első kamarájában. Ezt cserélte fel 1861 novemberében a frankfurti birodalmi gyűlés képviselői helyére, 1866-ig képviselte Badent Frankfurtban. 1867–1872 között újra a hercegség első kamarájának a tagja, sőt ekkor már elnökeként tevékenykedett.

³⁷ Metzner: *Johann Caspar Bluntschli*, 54–58., 67–68. A hagyományok alapján a Heidelbergi Egyetem egy képviselői hellyel rendelkezett az első kamarában a nyolc választott arisztokrata, nyolc kinevezett honorácior, a püspök, egy protestáns világi vezető és a Freiburgi Egyetem képviselője

A Badeni Nagyhercegség kormányzati politikájában az 1860-as évek első felében a német kérdés kezelése prioritást élvezett. A kortársak által gyakran harmadik Németországgént említett délnémet kis- és középállamok csoportjában Baden közel egymillió négyszáz-ezer lakosával³⁸ politikai és felekezeti tekintetben közel sem volt egységes. Északi része protestáns, így inkább poroszpárti, déli része Freiburg központtal katolikus és osztrákpárti. 1862-re az északon fekvő Mannheim és Heidelberg városok a Német Nemzeti Egyesület³⁹ fellegváraivá váltak, míg a Német Reformegyesület⁴⁰ tevékenységének az akkor politikai többséggel rendelkező egyházellenes liberalizmus és az 1861–1865 között hivatalban lévő Lamey–Roggenbach vezette minisztérium porosz irányultságú külpolitikája sem teremtett jó befogadó közeget. A badeni nagyherceg 1861. november 30-án tartott trónbeszéde már előrevetítette a külpolitikai irányváltást. A trónbeszédre adott válaszfelzárulások során Roggenbach külügyminiszter nyíltan kijelentette, hogy Ausztria nem vehető fel a német szövetségi államba.⁴¹

---

mellett. Németország legrégebbi egyeteme (alapítva: 1386. október 1.) a 19. században jogászegyetem hírében állt.

³⁸ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 38–39. A modern történetírás szerint 1860-ban a Badeni Nagyhercegségben egymillió lakos élt. Müller, Jürgen: *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848–1866*. (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften Band 71.) Göttingen, 2005. 572–573.

³⁹ A Német Nemzeti Egyesület (Deutscher Nationalverein) – alapítás: 1859 – elsődleges célja a német polgárság fejedelemségek határain túlnyúló egyesítése volt egy területileg egységes, központi hatalommal rendelkező és a polgári szabadságjogokat biztosító államban. A magyar történetírásban rögzült toposszal ellentétben céljai között nem szerepelt a kisméretű egység, vagyis az Ausztria nélküli Németország megteremtése. Két elképzelés versengett képviselői körében: a) porosz egységállam, tehát a német államok beolvadása Poroszországba, b) német szövetségi állam, vagyis a német tagállamok egyenjogú szövetsége. Taglétszáma 1862 nyarán mintegy tizenkettőezer fő. Az egyesület ekkor érte el a legmagasabb taglétszámot. Na'aman, Shlomo: *Der Deutsche Nationalverein. Die politische Konstituierung des deutschen Bürgertums 1859–1867*. (Beiträge zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien Band 81.) Düsseldorf, 1987. 315–325. A célkitűzéseket az 1860. szeptember 4-i közgyűlés határozatából kiemelt következő mondat jól összegzi: „Az egyesület Ausztria német tartományait a Német Szövetség területének természetes részeként tekinti, ha Ausztria csatlakozása mégis akadályba ütköznék, az egyesület akkor sem adja fel a német egyesítés célját.” Huber, Ernst Rudolf (Hg.): *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*. Bd. 2. 1851–1900. Stuttgart, 1986. 108–109.

⁴⁰ A Német Reformegyesület (*Deutscher Reformverein*) alapítására 1862. október 28-án került sor. A nagynémet mozgalomhoz kapcsolt egyesület négy nagy irányzata 1862-re dolgozta ki közös kompromisszumát. Annak létrehozásában nagy szerepet játszott többek között Julius Fröbel, aki az osztrák kormányzat hivatalos megbízásából próbált támogatókat szerezni 1861. szeptember 21-én induló németországi körútján. A reformegyesület igazi mozgalommá nem tudott válni, kevésbé a közvélemény, mint inkább kormányok befolyásolása révén próbált célhoz jutni. Taglétszáma nyolcszáz és ezeröttszáz fő között mozgott. Zimmermann, Erich: *Der Deutsche Reformverein*. (UnD Ruprecht Karls Universität Heidelberg) Pforzheim, 1929. 9–13., 38–39.; Real, Willy: *Der Deutsche Reformverein. Grossdeutsche Stimmen und Kräfte zwischen Villafranca und Königgrätz*. (Historische Studien Heft 395) Lübeck–Hamburg, 1966. 210–215. A programot lásd: Huber: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, II. 109–110.

⁴¹ Gall, Lothar: *Das Ministerium Lamey–Roggenbach (1861–1865)*. In: uő: *Der Liberalismus als regierende Partei. Das Grossherzogtum Baden zwischen Restauration und Reichsgründung*. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz Bd. 47.) Wiesbaden, 1968. 208–223. Baden politikájáról a magyar szakirodalomban lásd még: Erdődy Gábor: *A 19. századi német liberalizmus*. Budapest, 1993. 81–82.

A heidelbergi jogászprofesszor hasonló értelemben foglalt állást, amikor 1861. december 10-i felszólalásában összegezte a német egyesítésre vonatkozó nézeteit. Ausztria helyzetét úgy értékelte, hogy egy önálló, különböző nemzetiségekből álló birodalom nehezen tud egységet teremteni határain belül. Következésképpen egység nélkül képtelen részt venni a német egyesítés folyamatában. Véleménye szerint egy osztrák államférfi az osztrák birodalom központját csak Bécsben vagy Pesten láthatja, nem keresheti Németországban. Barátok és szövetségesek lehetnek, az állami összenövés azonban a történelem ellen szólna. Beművészei szerint maguk az osztrákok sem akarnak, nem készek arra, hogy szorosabb kapcsolatba lépjenek Németországgal.⁴²

Badeni politikusként Bluntschli nem lépett be a Német Nemzeti Egyesületbe, jogi szaktudásával, munkájával azonban segítette és támogatta annak működését. A német jogegyesítés munkájában a Német Jogászok Egylete vállalt oroszánrészt, ebben a fiatal szakmai szervezetben viszont vezető szerepet vitt.⁴³ Az egylet létrehozására 1860. március 3-án Franz von Holtendorff⁴⁴ tett javaslatot a berlini *Die Juristische Gesellschaft* elnökségi ülésén. A szervezet létrehozásának céljai között szerepelt a német jogászok személyes vélemény- és tapasztalatszerzésének biztosítása, a német magán- és büntetőjog területén egységes joggyakorlat kialakításának igénye, valamint évente történő ülések szervezése. Az egylet tagjai között bírákat, ügyészeket, ügyvédeket, jegyzőket, akadémiai tagokat, valamint a jogi főiskolák és egyetemek oktatóit tartották számon.

A plenáris ülések előkészítésére négy osztályt szerveztek: az első a magánjoggal, a második a kereskedelmi, váltó, tengeri és nemzetközi joggal, a harmadik a büntetőjoggal foglalkozott. Mint a bevezetőben említettem, Bluntschli 1862 augusztusában a harmadik közgyűlésen az első és második szekció elnökeként vett részt. Az azt megelőző évben Drezdában ő töltötte be a közgyűlés elnöki posztját. Elnökként feladatai közé tartozott a különféle jogi elképzelések, javaslatok szintetizálása, majd prezentálása, továbbítása a plénum felé. Ennek a második közgyűlésnek legfontosabb feladatai között szerepelt egy közös német magán- és büntető törvénykönyv megalkotása. A német államok közös törvényhozó szervének létrehozásával, a német jogi egység megteremtésével akkor már sokan egyetértettek. Bár az 1860-as években több politikai krízis miatt nem tartották meg tanácskozásait, 1865–1866-ban pedig Ausztria kiválása és az Észak-német Szövetség létrejötte nyomán maradtak el a megbeszélések, a politika hosszú távon mégsem szakíthatta ketté a tudományos közösséget, az osztrák jogászok továbbra is részt vettek a munkában. Az egylet munkájának szerepét a törvényhozási tanácsadásban fogalmazták meg, a jogászok általános értelemben véve nem ápolnak közvetlen politikai kapcsolatokat a kormányokkal és parlamentekkel.⁴⁵

⁴² *Denkwürdiges*, III. 27–28.

⁴³ Metzner: *Johann Caspar Bluntschli*, 53–54. Bluntschli számára óriási megtiszteltetés volt, hogy svájci születésű polgárként ilyen fontos németországi pozíciót tölthetett be.

⁴⁴ Holtendorff, Franz von (1829–1889) elsősorban büntetőjogász, jogi tanulmányait a berlini, bonni és heidelbergi egyetemeken folytatta. 1870-től részt vett a Jogtudományi Encyklopédia összeállításának munkálataiban. Nemzetközi jogi munkái között kiemelkedik az 1882-ben Berlinben kiadott *Die Idee des Völkerfriedens* című értekezése. Teichmann, Albert: *Holtendorff, Franz von*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 55. Leipzig, 1910. 785–801.; Meltz, Carl: *Holtendorff, Franz von*. In: *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 9. Berlin, 1972. 556.

⁴⁵ Conrad, Hermann: *Der Deutsche Juristentag 1860–1960*. In: Conrad, Hermann – Dilcher, Gerhard – Kurland, Hans-Joachim (Hg.): *Der Deutsche Juristentag 1860–1994*. München, 1997. 5–47.

Bluntschli és a német egyesítés ügye

1862 tavaszán–nyarán Bluntschli véleménye szerint a német egyesítés kérdésének egyik kényes pontja volt a németek és az osztrák-németek közötti szakmai, politikai viszony alakítása. A Német Jogászok Egyletén belül úgy ítélték meg, hogy a bécsi közgyűlést hasznos lenne felhasználni informális megbeszélésekre. A tárgyalások egyeztetésére a heidelbergi jogtudós kapta a megbízást, a meghívásokat és a tárgyalások előkészítését is maga koordinálta. Alois Brinz⁴⁶ és Karl Rechbauer⁴⁷ bécsi parlamenti képviselőkkel vette fel először a kapcsolatot.⁴⁸ Az egyeztetések során folytatott levelezésből az is kiderült, hogy a német kis- és középállamok – ellentétben Bluntschli személyes véleményével – a Habsburg Birodalom helyzetét erősnek és stabilnak ítélték meg. Az Osztrák Császárság egysége a németek részéről általában elismertségnek örvendett. Az 1860. október 20-án kihirdetett birodalmi alkotmányt, amely létrehozta az új birodalmi gyűlést, az erős egység zálogaként értékelték. A németek szemében az egységes központi hatalom és a közös parlament európai jelentőséget adott az osztrák birodalomnak.⁴⁹ Ebből az alaphelyzetből kiindulva fogalmazódott meg a kérdés, vajon tudnak-e és akarnak-e az osztrák-németek csatlakozni a német egységet célul kitűző politikához. Általános felfogás szerint Karl Rechbauert a német reformtörekvéseket leghatározottabban támogató, befolyásos képviselők között tartották számon Németországban. A németek azt is tudták róla, hogy személy szerint elképzelhetőnek tartotta, hogy az osztrák alkotmányt a német egység érdekében módosítják. Az sem volt ugyanakkor senki előtt sem kétséges, hogy az egyet közgyűlését az osztrákok az osztrák szövetségi politika érdekeinek megfelelően szintén fel kívánták használni.⁵⁰

A Bluntschli által javasolt bizalmas beszélgetésre német és osztrák-német, főként liberális képviselők között a közgyűlés augusztus 25-i plenáris ülését követően, augusztus 27-én került sor, tehát három nappal a pesti találkozó előtt. A németek részéről a heidelbergi professzoron kívül jelen volt még Gottlieb Planck,⁵¹ Rudolf Probst⁵² és Joseph Völk.⁵³

⁴⁶ Brinz, Alois (1820–1887) liberális, a nagynémet egység mellett politizáló képviselő. 1861-től a cseh tartományi gyűlés tagja. Wesenberg, Gerhard: *Brinz, Alois Ritter von* In: Neue Deutsche Biographie, Bd. 2. (1955) 617. [Onlinefassung] <http://www.deutsche-biographie.de/pnd/118515479.html>. (letöltve: 2014. április 29-én).

⁴⁷ Rechbauer, Karl (1815–1889) 1861-től Landtag és Reichrat képviselőként az úgynevezett autonomisták csoportjához tartozott. Bár támogatta a Magyar Királysággal és Galíciával történő ki-egyeztést, elsősorban ő is a nagynémet egység mellett emelt szót. Höbelt, Lothar: *Rechbauer, Karl*. In: Neue Deutsche Biographie, Bd. 21. (2003) 228. [Onlinefassung] <http://www.deutsche-biographie.de/pnd/116372915.html>. (letöltve: 2014. április 29-én).

⁴⁸ Mindketten az úgynevezett nagynémet elképzelés hívei. Mindazonáltal míg az előbbi a nagy nagynémet egység híveként a harmincmillió nem német lakost magában foglaló osztrák monarchia belépése mellett állt ki, addig az utóbbi a kis nagynémet egység keretében Ausztria osztrák-német tartományainak Németországhoz történő csatlakozása mellett érvelt.

⁴⁹ *Denkwürdiges*, III. 45.

⁵⁰ *Denkwürdiges*, III. 46–47.

⁵¹ Planck, Gottlieb (1824–1910) hannoveri jogászként aktívan támogatta az 1859-ben létrehozott Német Nemzeti Egyesület munkáját. A Német Jogászegylet első közgyűlésein a jogpolitikai viták résztvevője. Az 1860-as évek közepétől a német Nemzeti Liberális Párt tagja. Schubert, Werner: *Planck, Gottlieb*. In: Neue Deutsche Biographie, Bd. 20. (2001) 496–497. [Onlinefassung] <http://www.deutsche-biographie.de/pnd/119059606.html> (letöltve: 2014. április 29-én).

⁵² Probst, Rudolf (1817–1899) württembergi jogász, politikus, a vámparlament tagja. Raberg, Frank: *Probst, Rudolf*. In: Neue Deutsche Biographie, Bd. 20. (2001) 735. [Onlinefassung] <http://www.deutsche-biographie.de/pnd/116291621.html> (letöltve: 2014. április 29-én).

Bluntschli memoárjában az osztrák–németek részéről megemlítette Johann Nepomuk von Berger,⁵⁴ Rudolf Brestel,⁵⁵ Ignaz Kuranda,⁵⁶ Eugen Mühlfeld,⁵⁷ Karl Rechbauer, Franz Schuselka⁵⁸ és Joseph Unger⁵⁹ nevét, de arra is utalást tett, hogy mások is részt vettek a közgyűlésen.

A történeti köztudat szerint az osztrák–német liberálisok 1861 után még csak egy heterogén politikai csoportosulást, mozgalmat alkottak az osztrák birodalmi tanács képviselőházában. A Februári Pátens alapján álló három liberális frakció politikai programja csupán hangsúlybeli különbségeket tartalmazott. Az Eugen Mühlfeld körül csoportosuló alsó-ausztriai képviselők úgynevezett nagyosztrák programja a magyar kérdést megkerülve kiállt a miniszteri felelősség, a képviselői immunitás, a törvény előtti egyenlőség, valamint a nemzetiségi és felekezeti egyenlőség mellett. Az Eduard Herbst⁶⁰ körül tömörülő, főleg csehországi mandátummal rendelkező képviselők fontosnak tartották Magyarország megnyerését a Birodalmi Tanács számára, egyaránt elleneztek a tartományi szeparatizmust és a föderális átalakítást, továbbá erős centrális hatalomban gondolkodtak. A harmadik, Moritz

⁵³ Völk, Joseph (1819–1882) bajor politikusként a német egyesítés mellett, kezdetben a bismarcki politikával szemben, később azt támogatva politizált. Vogt, Wilhelm: *Völk, Joseph*. In: Neue Deutsche Biographie, (1896) [Onlinefassung] <http://www.deutsche-biographie.de/pnd/117449121.html> (letöltve: 2014. április 29-én).

⁵⁴ Berger, Johann Nepomuk von (1816–1870) liberális politikus, osztrák miniszter. Hugelmann, Karl Gottfried: *Berger, Johann Nepomuk von*. In: Neue Deutsche Biographie, Bd. 2. (1955) 79. [Onlinefassung] <http://www.deutsche-biographie.de/pnd/116131640.html> (letöltve 2014. április 29-én). 1861-ben Johann Nepomuk Berger *Die Lösung der österreichischen Verfassungsfrage* címmel publikálta röpiratát.

⁵⁵ Brestel, Rudolf (1816–1881) 1861-től az alsó-ausztriai tartományi gyűlés tagjaként politizált. 1867-ben osztrák pénzügyminiszter. Reinhold, Lorenz: *Brestel, Rudolf*. In: Neue Deutsche Biographie, Bd. 2. (1955) 601. [Onlinefassung] <http://www.deutsche-biographie.de/pnd/135583969.html> (letöltve 2014. április 29-én).

⁵⁶ Kuranda, Ignaz (1811–1884) 1840–1866 között az *Ostdeutsche Post* szerkesztője. Ausztria föderális átszervezésének ellenzője. Szintén kétségesnek tartotta a nagynémet egység kivitelezhetőségét, ugyanakkor Ausztria és Németország vám- és védelmi szövetségének szószólója volt. 1861-től az Alkotmánypárt képviselője az alsó-ausztriai tartományi gyűlésben, valamint a birodalmi tanácsban. Winkler, Gerhard: *Kuranda, Ignaz*. In: Neue Deutsche Biographie, Bd. 13. (1982) 320–321. [Onlinefassung] <http://www.deutsche-biographie.de/pnd/116615923.html> (letöltve: 2014. április 29-én).

⁵⁷ Mühlfeld, Eugen (1810–1868) osztrák államférfi.

⁵⁸ Schuselka, Franz (1811–1886) politikus, publicista, 1861-ben tagja a birodalmi tanácsnak. 1862-ben alapította a *Reform* című hetilapot. Höbelt, Lothar: *Schuselka, Franz*. In: Neue Deutsche Biographie, Bd. 23. (2007) 767–768. [Onlinefassung] <http://www.deutsche-biographie.de/pnd/117316474.html> (letöltve 2014. április 29-én). *Österreich und Ungarn* című röpirata 1861-ben Bécsben jelent meg. Schuselkáról lásd még: S. Lengyel Márta: *Egy osztrák röpiratíró útja a negyvennyolcas forradalom felé I–II*. Századok, 94. évf. (1960) 1–3. sz. 750–793.; Századok, 95. évf. (1961) 1. sz. 47–81.; Deák Ágnes: *Wesselényi Szózata a korabeli osztrák–német és szláv röpiratirodalom tengerében*. In: Takács Péter (szerk.) *Wesselényi Emlékkülés*. Debrecen–Hadam-Zilah–Zsibó. (A Kölcsény Társaság Füzetei 8.) Fehérgyarmat, 1996. 23–24.; Deák Ágnes: *A Habsburg Birodalom a nacionalizmus kihívásai között. Tervek és koncepciók a birodalom újjáalakítására (1848–1849)*. Aetas, 12. évf. (1997) 4. sz. 8–10., 21–22. http://www.aetas.hu/1997_4/1997_4-01.htm (letöltve: 2014. július 20-án).

⁵⁹ Unger, Joseph (1828–1913) az osztrák magánjog professzora, a Birodalmi Törvényszék elnöke, miniszter. Adolf Fischhoffal közösen 1861-ben írott munkájuk címe: *Zur Lösung der ungarischen Frage. Ein staatsrechtlicher Vorschlag*.

⁶⁰ Herbst, Eduard (1820–1892) prágai jogászprofesszor, nagytekintélyű liberális politikus.

Kaiserfeld⁶¹ vezetésével szerveződő, stájerországi és felső-ausztriai képviselőkből álló csoport a községi, járási és tartományi autonómia mellett agitált, és Magyarország esetében tárgyalások mellett foglalt állást.⁶² Ehhez a csoporthoz tartozott Karl Rechbauer is. A közös pontot a három frakció között a Schmerling-kormány által képviselt birodalmi egységállam programjának elfogadása képezte.

Ezen az egyébként széles sajtóvisszhangot⁶³ kiváltó bizalmas beszélgetésen Bluntschli a német egység megvalósításának négy lehetséges alternatíváját vázolta fel. Az első variáció szerint Ausztria uralná a német kis- és középállamokat. A második szerint Ausztria fenn tartaná a jelenlegi helyzetet, és nem formálna igényt kizárólagosságra, hegemoniára Németországban. A harmadik út az egységes Ausztria egységes Németországgal történő egyesülését fogalmazta meg. A negyedik elképzelés szerint pedig az osztrák-németek lemondának az osztrák egységalkotmányról, és csatlakoznának a németekhez.⁶⁴ Az osztrák-németeknek tudniuk kell, hogy melyik utat követik, a német liberális politikus azonban hozzátette, hogy az első és a második utat a maga részéről járhatatlannak tartja. Bluntschli a bizalmas beszélgetés során is kizárta Ausztria vezető szerepét a német egység megvalósításában. Ugyanakkor függetlenül attól, hogy az osztrákok csatlakoznak-e vagy sem, meggyőződéssel hangsúlyozta, hogy a német központi hatalom jellegét mindenképpen meg kell változtatni. Bluntschli azoknak a német parlamenti képviselőknek a táborába tartozott, akik a német egységesülés folyamatára nem Poroszországba történő beolvadásként tekintettek, hanem egyenjogú tagok szövetségében gondolkodtak.⁶⁵

Az elhangzott képviselői vélemények közül memoárjában megemlítette, hogy Berger szerint Németország elképzelhetetlen az osztrák-németek csatlakozása nélkül, s a legnagyobb bizonytalanság abból adódik, hogy még semelyik állam sem áll készen arra, hogy egységessé váljon. Nagy-Poroszország (a Poroszországba történő beolvadás értelmében) létrehozását az osztrák liberális politikus sem támogatta. Ennek megakadályozására szerinte a legjobb eszközként a közvetlenül választott képviselőkből álló német parlament, nem pedig a tartományi gyűlések által delegált személyekből álló küldöttgyűlés szolgálna, ami egyébként már 1862 nyarán – a két hónappal később októberben megalapított *Reformverein* célkitűzéseivel összhangban – az osztrák reformterv lényegi elemét képezte.⁶⁶ Az állami szuverenitás garantálásának feltételeit szintén Berger hozta szóba, amellyel kapcsolatban Bluntschli egyértelműen annak a véleményének adott hangot, hogy az Amerikai Egyesült Államokhoz és a svájci kantonokhoz hasonlóan minden állam szuverén hatalommal bírna, kivéve a szövetségi szintű törvényhozást, a kormányzást és a jogalkalmazást.⁶⁷

Schuselka szintén Németországban látta az osztrák-németek jövőjét, radikális megoldási javaslatára szerint a köztársasági államforma is járható út a politikai egység megteremtése

⁶¹ Kaiserfeld, Moritz (1811–1885) stájerországi jogász. 1862 nyarán vitatta a Schmerlingi jogeljárás elméletét, és a magyar alkotmány visszaállítása mellett foglalt állást.

⁶² Somogyi Éva: *A birodalmi centralizációtól a dualizmusig. (Az osztrák-német liberálisok útja a kiegyezéshez)*. Budapest, 1976. 31–41.; Zachar József: *Az osztrák-német liberális Alkotmánypárt és a politikai hatalom 1861–1881*. Budapest, 1981. 33–34.

⁶³ A Pesti Napló például név nélkül, bécsi laptudósításokra hivatkozva említ egy magánértekezletet 1862. szeptember 3-i számában. Az erről lejegyzett vélemények nagy hasonlóságot mutatnak a Bluntschli-memoárban rögzített gondolatokkal. *Pesti Napló*, 13. évf. 202. sz. 1862. szeptember 3.

⁶⁴ *Denkwürdiges*, III. 50.

⁶⁵ *Denkwürdiges*, III. 50.

⁶⁶ *Denkwürdiges*, III. 50–51.

⁶⁷ *Denkwürdiges*, III. 52.

érdekében.⁶⁸ Tulajdonképpen mindegyik jelenlévő osztrák-német liberális képviselő egyetértett a februári pátens módosításának szükségességével. Érdekes módon annak nevét, aki ehhez csak annyit tett hozzá, hogy mindez nemcsak Németország miatt, hanem Magyarországon is szükséges, Bluntschli nem írta le. Ugyanakkor mindenki hangsúlyozta, hogy ezt a szándékot nyilvánosan még nem mondhatják ki, tekintettel arra, hogy a februári pátens kihirdetését követő kényes politikai helyzetben kímélni kívánták Schmerling államminiszter személyét.⁶⁹ A bizalmas eszmecserén elhangzottak felhívják a figyelmet arra, hogy a liberális osztrák-német képviselők csatlakozási szándékukról biztosították német kollégáikat, ez azonban akkor teljesen szembement volna az osztrák-össz állam vezetésével történő német átalakítás schmerlingi koncepciójával.

Bár a parlamenti képviselők érintették az erős központi hatalom kérdését, amit maga Bluntschli is kardinális problémaként tartott számon, az osztrák-németek kerültek annak a kérdésnek a konkrét megválaszolására, vajon az 1849. évi frankfurti birodalmi alkotmány által felvázolt hatalommegosztás elfogadható alternatíva-e számukra.⁷⁰ Mindazonáltal Bluntschli olvasatában azzal minden felszólaló egyetértett, hogy Ausztria kormányzata és a német közép-államok által 1862. augusztus 14-én Frankfurtban javasolt delegáltak közgyűlése helyett központi német parlamentet kell létrehozni. Az osztrák-német képviselők véleménye szerint liberális fejlődés csak a Németországhoz történő csatlakozás által lehetséges. Azzal kapcsolatban, hogy ki bírjon vezető pozícióval Németországban, úgy vélték, hogy sem Ausztria, sem Poroszország nem rendelkezik hegemóniával.⁷¹ Végül a kisméretű és nagynémet együttműködés lehetőségeivel kapcsolatban Joseph Völk azon aggodalmának adott hangot, hogy a nagynémetek körében erős érdekképviselettel bírnak az abszolutisták, az ultramontánok és a partikularisták, ebből kifolyólag a közeljövőben bármilyen megegyezés nehezen lesz létrehozható a két irányzat között.⁷²

Kuranda állásfoglalásaival kapcsolatban Bluntschli egyetlen személyes véleményt örökölt meg visszaemlékezéseiben. Kuranda arról panaszkodott a találkozón, hogy Bluntschli hideg racionalitással közelít Ausztriához, és nélkülöz minden nyitottságot Ausztriával szemben.⁷³ A svájci-német jogász politikai megnyilvánulásait, állásfoglalásait valóban az

⁶⁸ Schuselka korai, az 1840-es években keletkezett röpirataiban még a jozefinista felvilágosult abszolutizmuson nyugvó monarchikus államforma mellett tette le a voksát. S. Lengyel: *Egy osztrák röpirat* I. 759.

⁶⁹ *Denkwürdiges*, III. 51.

⁷⁰ *Denkwürdiges*, III. 52.

⁷¹ *Denkwürdiges*, III. 53.

⁷² *Denkwürdiges*, III. 52.

⁷³ A Pesti Napló vezércikke részletesen foglalkozott Kuranda nézeteivel. A cikkíró, nagy valószínűséggel a főszerkesztő Kemény Zsigmond utalt arra, hogy a német kérdés Magyarországon viszonyaira nézve fontossággal bírhat. Négy pontot emelt ki a magánértekezlet elhangzottakból: 1. Berger szerint sem Ausztria, sem Poroszország nincsenek még annyira constitutionálva, hogy „a két nagyhatalom állását a német szövetségi reformhoz szabatosan formulálni lehessen”. 2. Kuranda ellenvetése az volt, hogy a februári alkotmány német Ausztriának Németországhoz történő csatlakozását lehetetlenné teszi, vagyis a módosítás emiatt is esedékes. 3. A német reform kivitelezése ne porosz vezérlet alatt történjék. 4. A német parlament összehívása egyenes népválasztás útján elkerülhetetlen. A február 26-i pátens elleni véleményeket a szerző egyértelműen a magyar ügy támogatásának minősítette. Figyelemreméltó tényként rögzítette azt is, hogy mindezt egy centralista reichsrati képviselő (és) egy centralista bécsi lap tulajdonosa fogalmazta meg. A magyar államférfiaknak mindez elégtételül kell, hogy szolgáljon, és itt a szerző utalt Eötvös hasonló tartalmú, 1861. évi országgyűlési alsóházi beszédére, valamint a *Sonderstellung* című munka által vázolt lehetőségekre a német kérdés kapcsán. Az októberi diplomához történő visszalépés semelyik vonatkozás-

Ausztriával kapcsolatos kritikai attitűd jellemezte, visszaemlékezéseit olvasva nyilvánvaló válik, hogy már az 1830-as évektől több megértést, nyitottságot tanúsított Poroszország német politikájának irányában.⁷⁴ Éles kritikával illette az I. Ferenc József és IX. Pius pápa által 1855. augusztus 18-án megkötött konkordátumot, amelyben a császár és az állam megalázkodását vélte felfedezni a pápa és az egyház előtt. Véleménye szerint önálló államesszme és államtudat nélkül egy nagyhatalom sem állhat fenn, a konkordátum megkötésével pedig Ausztria németországi befolyását is nagymértékben csökkentette.⁷⁵

Egy Wilhelm Wackernagelnek⁷⁶ 1860. január 21-én címzett levél azt a személyes véleményét örökítette meg, miszerint az akkori európai hatalmi politika minden józanságot nélkülözött. A német egyesítés és a Poroszországgal történő megegyezés legfőbb akadályát a III. Napóleonnal szembeni gyűlöletben és a patriotizmus vakságában látta. Véleménye szerint akkor már nem kísérte általános bizalom Ausztria reformtörekvéseit. Annak ellenére, hogy az ultramontán politika nem élvezett népszerűséget, mégis tették neki a szépet.⁷⁷ A badeni német politikus számos publicisztikai értekezésben támadta a fejlődés gátjaként számon tartott ultramontanizmust.⁷⁸ 1866 júniusában szintén úgy fogalmazott, hogy a Habsburg Birodalom azért jelenti a civilizáció legnagyobb akadályát, mert a restauráció, a legitimitás és az ultramontanizmus elvei irányítják a birodalmat. A változás akadályát Bluntschli olvasatában többek között ott érhető tetten, hogy a Német Szövetség frankfurti gyűlésének intézménye nem teszi lehetővé, hogy a liberalizmus képviselőt kapjon, érte ez alatt a népképviselő hiányát.⁷⁹

Bluntschli röpirata – a Neugestaltung⁸⁰

Eötvös röpiratához hasonló áttekintést a német egységről Bluntschli csak 1866-ban készített.⁸¹ A nyilvánvalóan már más nagyhatalmi helyzet által inspirált munka történeti értekezései ugyanúgy összegző áttekintést nyújtanak a német kérdéstről, mint ahogy 1860-ban

---

ban nem célravezető – írta végzavában a szerző –, és reményét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Kuranda is erre a végkövetkeztetésre jut majd. *Pesti Napló*, 13. évf. 202. sz. 1862. szeptember 3. 1.

⁷⁴ Az 1830-as évek közepén a germánság és a szlávok helyzetével kapcsolatban vetett papírra néhány gondolatot. Ezek szerint a germán néptörzsek hanyatlása erősítheti a szláv népfaj helyzetét, amely addig inkább befogadó, mint alkotó erőket birtokolt. Már akkor úgy vélte, Németország saját erejéből kell, hogy nagy és szabad legyen, a szövetségi szintű hatalom kiterjesztése, még ha nyomozhatóan is hat, szerinte öröndetes. Ezáltal közelíthetők a tömegek egymáshoz, és erősíthető az összetartozás tudata. Németországban a hegemonia Poroszországé, a vámszövetséggel pedig biztosan halad Németország az önálló államiság és a belső szabadság útján. *Denkwürdiges*, I. 176–177.

⁷⁵ *Denkwürdiges*, II. 230–231.

⁷⁶ Wackernagel, Wilhelm (1806–1869) német filológus, germanista, művészet- és kultúrtörténész. Több alkalommal (1841, 1855, 1866) a Bázeli Egyetem rektora volt. Schröder, Edward: *Wackernagel, Wilhelm*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie (ADB)*, Bd. 40. Leipzig, 1896. 460–465.

⁷⁷ Fleiner, Fritz (hg.): *Ein politischer Briefwechsel zwischen Johann Caspar Bluntschli und Wilhelm Wackernagel*. Sonderdruck aus *Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde*, Band 5. Heft 1. Basel, 1905. 205–266., a Münchenben kelt levél: 56–57.

⁷⁸ Az 1859-ben indított *Süddeutsche Zeitung* lap alapító tagjai között szerepelt többek között Karl Braterrel együtt.

⁷⁹ *Denkwürdiges*, III. 160–161.

⁸⁰ Bluntschli, Johann Caspar: *Die Neugestaltung von Deutschland und die Schweiz*. Zürich, 1867.

⁸¹ A *Németország újjászervezése és Svájc* című munkát magyar nyelvre eddig nem fordították le.

Eötvös a *Sonderstellung*ban tette.⁸² Bluntschli önálló fejezetekben értekezett az Osztrák Monarchiáról és a Habsburg-Lotharingiai házról, valamint Poroszországról és a Hohenzollern-dinasztiáról, összefoglalva történeti fejlődésük eltérő útjait. Külön elemzés tárgyát képezte a délnémet államok – a Bajor Királyság, a Württembergi Királyság, a Hesseni Nagyhercegség, a Badeni Nagyhercegség – politikai helyzete, valamint a délnémet államokat szorosán érintő, délnémet demokraták által megfogalmazott Délnémet Esküszövetség megalakításának terve.⁸³ A német egyesítés folyamatának Svájcra gyakorolt következményeit értékelve Bluntschli az alpesi köztársaság önálló politikai entitása, semleges európai szerepvállalása mellett állt ki ebben a röpiratában.⁸⁴

Ami Ausztria és a Habsburg-Lotharingiai házzal kapcsolatos helyzetértékelését illeti, Bluntschli szerint Ausztria azzal tett nagy szolgálatot Európának, hogy korlátozta, majd kiszorította az Oszmán Birodalmat Közép-Európából. Ezzel párhuzamosan azonban egyre inkább eltávolodott és elidegenedett a német birodalomtól. Néhány Habsburg-családtagot leszámítva a dinasztia nem állt az emberiség fejlődésének oldalán, a civilizációs mozgalmakkal szemben bizalmatlan, visszautasító, esetenként ellenséges volt. Az újjal szembeni idegenkedés okait Bluntschli a Rómához fűződő kapcsolatban, a katolikus egyház hatalmában, az arisztokraták által képviselt eszmék befolyásában, az osztrák politika hagyományában, a modern eszmékkel szembeni ellenséges viszonyban és a tehetséges parlamenti képviselők hiányában látta. Aki mint Ausztria császára egyidejűleg németeket, magyarokat, cseheket, horvátokat, románokat és illíreket kormányoz, nem tud ugyanolyan módon és ütemben haladni. A svájci-német államjogász összességében úgy vélte, hogy Németország esetében az tekinthető szerencsétlenségnek, hogy a császári korona túl sokáig a Habsburg-ház birtokában maradt.⁸⁵

Poroszország és a Hohenzollern-ház vonatkozásában azt hangsúlyozta, hogy az ország elsőként ismerte fel és alkalmazta azt a modern elvet, miszerint a fejedelmi hatalomnak az államot kell szolgálnia. Visszatérő restaurációs kitérők ellenére a teokratikus királyi uralom helyett a munkát és az alattvalókról történő gondoskodást az uralkodás részének, a jólét növelése eszközének tekintették. A dinasztia legnagyobb erénye tehát az állammal szembeni kötelességtudat elismerésében és gyakorlásában jelenik meg. A két nagyhatalom dualizmusa a 18. század közepétől meghatározta a közép-európai politikát. Ausztria és Poroszország ugyanabból a kiinduló helyzetből más-más fejlődési utat járt be. Ausztria a Német-római Császárság keleti, Poroszország az északi határterületeit védte, felügyelte. Míg a soknyelvű Ausztria reál- és perszonálunió kötésével alakította dinasztikus kapcsolatait, és egy soknemzetiségű államot épített, addig Poroszország német egységállammá fejlődött. A két nagyhatalom közötti különbség megragadható a nyelvben, a vallásban, a területi uralom gyakorlásában és a pénzügyek kezelésében. Bluntschli szerint Poroszország mellett szól gazdasági fejlettsége, a szabad kereskedelem mellett történő kiállása, a Német Vámszövet-

⁸² A königgrätzi katonai vereség következtében felbomlott a Német Szövetség, ezáltal Ausztria elvesztette hegemon helyzetét Németországban, és kiszorult onnan.

⁸³ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 37. A délnémet demokraták elképzelése szerint a délnémet területek Svájc mintájára egy délnémet esküszövetségben egyesülnének, és semleges területet alkotnának Franciaország, Ausztria, Olaszország és Poroszország között. Svájcban nagy örömmel fogadták az elképzelést, hiszen így a svájci köztársaság számára veszélyesnek tűnő Poroszországgal Svájcnak nem lett volna közvetlen határa. Mindezen érvek ellenére Bluntschli maga ezt a koncepciót nem tartotta politikai realitásnak.

⁸⁴ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 56–57.

⁸⁵ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 13–17.

ség alakítása, iparfejlődése és az 1860-as évek elején minden ellenállás ellenére létrehozott tengeri flottája.⁸⁶

Bluntschli mind az 1830-as években, mind az 1860-as évek folyamán annak a meggyőződésének adott hangot, hogy Ausztria jövője Keleten van, ezt röpiratában így összegezte 1866 nyarának eseményei tükrében: „Az osztrák állam jövője többé nem Nyugaton, Németországban, hanem Keleten van. Ausztria Oroszországhoz és Törökországhoz hasonlóan kelet-európai állammá fejlődött.”⁸⁷ Az egységes Németországban tehát a modernizáció feltevéleinek történő megfelelésből adódóan Poroszországa a jövő. Ugyanez az álláspont fogalmazódott meg a korábban már ismertetett, 1861 végén elhangzott parlamenti felszólalásában is.

Nyilvánvaló, hogy Eötvös is másképp értékelte már a königgrätzi vereség következtében kialakult nagyhatalmi helyzetet. 1860-ban azonban még nem kérdőjelezte meg Ausztria helyét és szerepét a Német Szövetségen belül. Bár tudatában volt annak, hogy Ausztria szupremáciáját Németországban 1848 óta folyamatosan kétségbe vonták, úgy érvelt, hogy német tartományai szövetségen belül történő megtartásával pozícióját erősítenie kell, a Villafranca után bekövetkezett európai elszigeteltségét pedig meg kell szüntetnie. Az 1859 után megbomlott európai egyensúly visszaállítása Ausztria nyugati pozíciójának erősítésén túl nem mellékesen belső politikai viszonyainak rendezésével valósítható meg. Ausztriának tehát feladatai vannak Németországban, a Német Szövetségen belül: „Németország Ausztria nélkül kevesebb volna; s a felállítandó feladat egyszerűen az: a formát megtalálni, melyben a Német Szövetséghez tartozó minden országok egyesítése lehetséges.”⁸⁸

A Német Szövetség újjászervezésének formáiról

A német egyesítés módja, formája a sajtócenzúra ellenére 1848 után is nagy viták tárgyát képezte. Szövetségi állam vagy egységállam, monarchikus vagy köztársasági államkeret szempontjai mentén csoportosíthatók a különféle nézetek és koncepciók. Mind Bluntschli, mind Eötvös a német államok szövetségi alapon történő újraegyesítése mellett érvelt. A heidelbergi jogászprofesszor a szövetségi államforma négy fontos követelményére, előfeltételére hívta fel a figyelmet munkájában. Először is a szövetségre lépő államok legyenek hasonló lakosságszámuk és területük nagyságának vonatkozásában. A szövetségi szintű kormányzati, törvényhozói és bírói intézmények függetlenségét a tagállamok hasonló intézményeitől további alapkövetelményként fogalmazta meg. A köztársasági vagy monarchikus államkeret kérdésében úgy foglalt állást, hogy az előbbi szerencsésebb lehet az utóbbinál. Végül pedig, ami a partikularizmus jelenségét illeti, az helyzettől függően lehet hasznos, vagy lehet hátrányos.

A német tagállamok lakosságszámát és területi nagyságát összehasonlítva az első feltétel nyilvánvalóan teljesíthetetlen – szögezte le Bluntschli –, mert Poroszország tizenkilenc millió lakosával meghatározó nagyságot képviselt a többi német állam összesen tizennyolc millió lakosával szemben.⁸⁹ A második követelményt azért értékelte problematikusnak, mert Ausztria és Poroszország így egy amerikai részállam vagy egy svájci kanton szintjére csökkentené állami szuverenitását, ami mindkettő hegemon hatalmi étvágya miatt nem te-

⁸⁶ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 18–26.

⁸⁷ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 45. Az idézet saját fordításom.

⁸⁸ Eötvös: *Magyarország különállása*, 231.

⁸⁹ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 29.

kinthető reálisan teljesíthető feltételnek.⁹⁰ A harmadik ponttal, az államkerettel kapcsolatban azt az aggályát fogalmazta meg, hogy a monarchikus elvek és a monarchikus állam felülről történő szervezése alapvetően nem kedvez a föderatív szemléletnek, sőt ellentétes annak alulról építkező elvével. Bluntschli igazat adott Treitschkének abban, hogy a szövetségi állam republikánus föderatív létforma, egy olyan államforma, amelyben a községek alulról, lépcsőzetesen építik ki közös szervezeteiket.⁹¹ Az egységmonarchia ennek kivitelezésére nem alkalmas.⁹² Az európai alkotmányos folyamatok értékelésénél azonban úgy fogalmazott, hogy Európában a monarchikus államberendezkedés előnyösebb, mint a republikánus. Annak ellenére, hogy a korabeli Európában egyedülként Svájc rendelkezett köztársasági államformával, az európai monarchiák az abszolút hatalom visszaszorításával, az alkotmányos kontroll megeremtésével és a képviseleti részvétellel számos republikánus vonást tettek magukévá. A modern képviseleti monarchia így tekintve hasonlíthat a modern képviseleti demokráciára.⁹³

Eötvös szintén mérlegre tette a monarchikus és köztársasági törekvéseket, és úgy látta, hogy Németország hamarabb lehet egységes, ha megmarad a monarchikus államformánál, és nem törekszik olyan intézmények létrehozására, ami harcokkal járhat, és időigényes folyamat.⁹⁴ A 19. század derekán Európában a monarchikus államok létjogosultságát a politikai gondolkodók többsége alapvetően nem kérdőjelezte meg. Az ebben a tanulmányban ismertetett állásfoglalások között egyedül Schuselka tartotta lehetségesnek a republikánus utat. A kritika célkeresztjében sokkal inkább általában a dinasztikus uralom, a fejedelmi szuverenitás állt. A szuverenitás ugyanis szorosan kapcsolódott az államforma kérdéséhez, az alkotmányos monarchia pedig elfogadható politikai kereteket kínált. A monarchiát általában alkalmasnak találták a föderalizmus elvének alkalmazására, az egység és a föderatív tagolás egyensúlyának megeremtésére. Azt a nézetet, hogy a szövetségi állam és a monarchikus államforma összeegyeztethetetlen, csak egy kisebbség képviselte a 19. század közepén.⁹⁵

A partikularizmus jelenségét elemezve annak hátrányát vagy éppen hasznát mindketten érzékelték. A magyar jogtudós egyrészt az erős partikularizmusban az egységre törekvés el-

---

⁹⁰ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 30.

⁹¹ Treitschke, Heinrich von (1834–1896) német történész és publicista. Kortárs történeti munkája *Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert* címmel 1862-ben Lipcsében jelent meg. *Bundesstaat und Einheitsstaat* című történeti tanulmánya a német egyesítés egységállami koncepcióját képviselte a kis- és középállamokkal történő szövetségkötés helyett. Ily módon Treitschke a föderalizmus kritikusa volt. Tartós hatást gyakorolt a német nemzeti és liberális politikai gondolkodásra.

⁹² Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 31.

⁹³ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 49.

⁹⁴ Eötvös: *Magyarország különállása*, 200.

⁹⁵ Ullner, Rudolf: *Die Idee des Föderalismus im Jahrzehnt der deutschen Einigungskriege. Dargestellt unter besonderer Berücksichtigung des Modells der amerikanischen Verfassung für das deutsche politische Denken*. (Historische Studien Heft 363.) Lübeck–Hamburg, 1965. Vita az állami keretéről: 46–48. A köztársasági államforma melletti érvek hiányának okait a szerző a következőkben állapította meg. 1. A francia köztársaságok rövid életűek voltak a 19. század elején. 2. Svájc akkor még fiatal köztársaság. 3. A négy német városállam berendezkedésére a kortársak kivételként tekintettek. 4. A német negyvennyolcas republikánusok többsége az USA-ba emigrált. 5. A tengerentúli modell politikai helyzetét a polgárháború miatt instabillnak ítélték, példaként nem lett volna szerencsés az említése. Továbbá a közép-európai föderalizmus neves elméleti politikusai, mint Julius Fröbel és Constantin Frantz mindannyian elfogadták a monarchikus kereteket. A kevés kivétel között a szerző Ludwig von Heeren történészt és Bluntschlit is megemlíti.

lentétét látta, másrészt a centralizáció megakadályozásában előnyét domborította ki.⁹⁶ A svájci-német jogtudós viszont ezen túlmenően azt emelte ki, hogy a nemzeti állameszme iránt nyitott, hazafias szemléletű partikularizmus a szövetségi állami keretről folyó vitában, az arról történő megegyezésben inkább segíti, mint gátolja a feleket. A német államok partikularizmusa, a német államok történeti önállósága és a német törzsek sokféleségének általános elfogadottsága nagyon is kedvez egy szövetségi államformának. Bluntschli értelmezésében tehát a partikularizmus nem szükségszerűen akadály a nemzeti egység megteremtésének.⁹⁷

A nemzetiségi elv jelentőségét az állami egység megteremtésében mindkét államjogász elismerte. Eötvös azt hangsúlyozta, hogy Ausztria jövődől szerkezetére is nagy befolyással fog ez az elv bírní, hiszen kényyszerből, de megtette az első lépést, amikor a villafrancai fegyverszünetben és a zürichi békefeltételekben elismerte az olasz egység eszméjét, és hozzájárult egy olasz konföderáció megalakításához. A német nemzet egysége eszméjének megvalósítása szintúgy a teljes német nemzet egyesítése útján lehetséges. Az osztrák-németek csatlakozása a német államokhoz és a Habsburg Birodalom nem német, mintegy harmincmillió lakosának kívül maradása szolgáltatja erre a garanciát.⁹⁸

Bluntschli ezzel szemben történeti fejtegetései során ismételtlen arra hívta fel olvasói figyelmét, hogy egy nemzetállamnak több nemzetiség is részét képezheti. Mind szövetségi, mind kantonális jogalkotási tapasztalataira építve azt az elvi alapállást képviselte röpiratában, hogy az állam nem egyetlen elv logikus következménye, hanem különböző eszmék és erők együtt, organikus módon alakítják a feltételeket. Bár elismerte, hogy az akkori világ természetes nemzeti igényként jelenítette meg, hogy egy nemzet egy közös nemzeti államalakulatban szervezze állami intézményeit, mégis úgy gondolta, hogy ezt az igényt nem csak a nemzetállami keretek elégíthetik ki. Már csak azért sem, mert a 19. századi politika alakításában a humanizmus elve: az emberek összekötése, egymásra találásának igénye ugyanolyan erős igényként van jelen, mint a nemzeti szétválasztás politikája.⁹⁹ Bluntschli véleménye szerint azonban Svájc nemcsak több nemzetiség közös államban történő együttélésére kínálhat jó példát, hanem Németországtól és a Habsburgoktól történő politikai és gazdasági emancipációs folyamatokban is számos párhuzam fedezhető fel.¹⁰⁰ Ami Eötvöst illeti, számára a *Sonderstellungban* Svájc az állami egység magas fokának egyedi eseteként jelenik meg. Svájc azért kínál modellt számára, mert, ahogy fogalmazott, országegységet, államegységet nem csupán az uralkodó személyével lehet teremteni.¹⁰¹

Az uralkodói szuverenitás korlátozására, az állami központosítás megvalósítására, vagyis a hatalommegosztás módjára, az ezt szolgáló intézményi keret megalkotására az egységesülő Németországban 1850 óta számos reformterv látott napvilágot.¹⁰² A frankfurti biro-

⁹⁶ Eötvös: *Magyarország különállása*, 235.

⁹⁷ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 33–34.

⁹⁸ Eötvös: *Magyarország különállása*, 193., 223.

⁹⁹ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 54.

¹⁰⁰ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 32. Bluntschli tapasztalatai szerint tartós politikai átalakítások erőszak nélkül nem vihetők keresztül. A svájci Sonderbund-háború a bizonyíték erre. A kis európai köztársaság szintén az Ausztria elleni küzdelemben vált szabaddá és nagygyá. A partikuláris törekvések kezelésére szerinte a legbiztosabb garanciát a nemzeti érzelmű képviselők megválasztása nyújthatja. A választás ugyanis az egyetlen mód a háború vagy a forradalom elkerülésére.

¹⁰¹ Eötvös: *Magyarország különállása*, 206.

¹⁰² A német végrehajtó, törvényhozó és bírói hatalom átalakítására, illetve létrehozására született koncepciókat elsősorban a Drezdai Konferenciára koncentrálva, de sok esetben hosszabb korszakot (1814–1863) vizsgálva, átfogó igénnyel dolgozta fel a következő tanulmánykötet: Flöter, Jonas

dalmi gyűlés működését mind Bluntschli, mind Eötvös – a liberális kortársak többségéhez hasonlóan – elégtelennek tartotta. Mindazonáltal sem Bluntschli, sem Eötvös nem tárgyalta részletesen a hatalommegosztás módját és intézményi kereteit. A magyar politikus hitet tett a népképviselő szükségessége mellett.¹⁰³ A német végrehajtó hatalom konkrétumaival kapcsolatban nem foglalt állást, szövetségi bíróság létrehozásának igényéről sem tett említést. A hatalommegosztás mikéntjére igazán egyikőjük sem tett javaslatokat.¹⁰⁴

Eötvös számára röpiratában rendkívüli fontossággal bírt a magyar különállás érvekkel történő megalapozása, valamint a történelmi jog hangsúlyozása. Itt az osztrák összbirodalom állami működését biztosító intézményekkel kapcsolatban azonban megállapította, hogy a kor kihívásainak jobban megfelelni képes állami szövetkezés jogos hatalompolitikai törekvés a 19. században. Úgy vélte, hogy a Német-római Császárság korához hasonló magyar különállás visszaállítása korántsem jelentené azt, hogy Magyarországon ne látnák be, az állam hatalma részeinek erejétől függ, ezért a közös célokra központosítani kell az erőket. Továbbá az is egyértelműen kivehető érveléséből, hogy szükségesnek tartja az összállam érdekeinek képviselőre választás vagy kinevezés útján központi intézmények létrehozását, hívják azt országbizottmánynak, birodalmi tanácsnak vagy birodalmi gyűlésnek.

Fontosnak tartotta arra is felhívni a figyelmet, hogy ilyen jellegű szabályok és törvények létrehozására a magyar országgyűlés képes, következőképpen nincs szükség semmiféle külső kényszerre, oktrojra. A magyar politikusok szintén felismerték – Eötvös megítélése nyomán –, hogy az elmúlt tizenkét év során sok olyan akadály elhárult, amely Ausztria fő-

---

– Wartenberg, Günther (Hg.): *Die Dresdener Konferenz 1850/51. Föderalisierung des Deutschen Bundes versus Machtinteressen der Einzelstaaten*. (Schriften der sächsischen Landesgeschichte Bd. 4.). Leipzig, 2002. Ebben a kötetben a végrehajtó hatalomról lásd: Müller, Jürgen: „...das dringendste Bedürfnis für Deutschland”. *Die neue Bundesexekutive und ihre Kompetenzen*. 161–175.; a törvényhozó hatalomról: Botzenhart, Manfred: *Reform des Bundes oder Rückkehr zur alten „Polizei-Anstalt”? Das Problem der Nationalvertretung beim Deutschen Bund*, 177–191.; a szövetségi bíróság létrehozásának vitájáról: Wyduckel, Dieter: *Die Diskussion um die Errichtung eines Bundesgerichtes beim Deutschen Bund*, 193–217.

¹⁰³ Eötvös: *Magyarország különállása*, 267.

¹⁰⁴ A hatalommegosztásról Eötvös politikai műveiben és interpretációjáról: Sári János: *A hatalommegosztás Eötvös József eszmerendszerében*. Jogtudományi Közlöny, 43. évf. (1988) 12. sz. 639–643.; Baka András: *A nemzeti-nemzetiségi kérdés és az állami szervezés Eötvös József politikai gondolkodásában*. Állam és jogtudomány, 24. évf. (1983) 2. sz. 245–270.; Baka András: *Egy liberális jogállam-koncepció nemzetiségi vonatkozásai*. Jogtudományi Közlöny, 38. évf. (1983) 5. sz. 311–317. A hatalommegosztás eötvösi elképzeléseinek vizsgálatára ez a röpirat minden bizonnyal a legkevésbé nyújthatott és nyújthat fogódzókot, mégis a kérdéssel foglalkozó történészek, jogtörténészek az ebben felvetett gondolatokat sem kerülik meg. Sári János szerint a hatalommegosztásos gondolkodás általános értelemben sem jellemzi Eötvöst, ezzel szemben a hatalom intézményesülésével kapcsolatos eötvösi következtetések egybeesnek azzal a fejlődési iránnyal, amelyet a hatalommegosztás modern, huszadik századi fejleményei közé sorolnak. Sári: *A hatalommegosztás*, 639. Maga a fogalom az „állam részeinek szilárd tagolódásaként” ragadható meg Eötvös szóhasználatában, tehát ne keressük nála ezen fogalmat. Sári: *A hatalommegosztás*, 643. Ugyanez nem vonatkozik a federalizmus fogalmára. Baka András tanulmányaiban a nemzeti-nemzetiségi kérdés és az államszervezés kapcsolata áll az előtérben, ezekben a *Sonderstellungot* az 1850-es években hirdetett összbirodalom eszméjével történő szakításaként és egy új gondolat, a magyar birodalmi eszme felvetéseként, megalkotásaként értékeli. Ezen olvasat szerint Eötvös úgy látta, hogy Ausztria a Német Szövetséghez tartozó, a német egység létrejötte után tőle leszakadó vagy vele csupán laza összeköttetésben maradó tartományainak elvesztése után meggyengül, ez pedig a magyar elem túlsúlyát idézheti elő. Baka: *A nemzeti-nemzetiségi kérdés*, 263.; Baka: *Egy liberális jogállam-koncepció*, 313.

deratív átalakítása előtt tornyosult. Tény, hogy Magyarország a Monarchián belül csak úgy tud döntő befolyást gyakorolni, ha a magyar korona országai nagyságuk és népességük arányában részt vesznek az össz állam törvényhozásában.¹⁰⁵ A magyar különállás hangsúlyozása, a perszonáluniós önállóság megteremtése ennek a gondolatmenetnek az alapján nem jelenti azt, hogy Eötvös tagadná az összbirodalom elvét az 1860-as évek elején. Érvelésében kitapintható az a meggyőződés, hogy egyenjogú szövetkezés csak állami szuverenitás esetén valósítható meg.

Bluntschli és Eötvös német átalakításról megfogalmazott elképzelései alapvetően közel állnak egymáshoz. Mindkét nézetrendszer kardinális pontját képezi a szövetséges állammá történő átalakulás igénye. Az állami szövetkezés 19. századi fogalomhasználata azonban még nem volt következetes, ezért a mai modern fogalmi keretekben nem értelmezhető kielégítően.¹⁰⁶ Bluntschli egyértelműen egy német szövetségi állam létrehozását szorgalmazta. Eötvös felfogása inkább egy laza államszövetségre enged következtetni, mégpedig egyrészt a fejedelmek szövetsége értelmében, másrészt a konföderatív szövetkezésnek tekintett Német Szövetség korabeli keretein belül. Ami az osztrák-németek csatlakozásának megítélését illeti, Eötvös szerint ez szükséges, Bluntschli szerint ez csupán osztrák akarat kérdése, tehát lehetséges, de egyáltalán nem szükségzerű. Az egységes Németország az egységes Ausztriával – vallja Eötvös – soha sem egyesülhet. Ugyanakkor Bluntschli szerint elméletileg egyesülhetnek, de a történelmi adottságok miatt kevés az esélye ennek. A nagyhatalmi igényeket, a vezető szerepeket az eddigiekből következően is ellentétesen ítélték meg. Bluntschli Ausztria hegemon igényét minden helyzetben elutasította, mivel a modernizáció szempontjából Poroszország alkalmasabb a vezető szerepre. Eötvös viszont Ausztria nagyhatalmi és belpolitikai helyzetének stabilizálása érdekében is Ausztria Német Szövetségen belüli vezető pozíciója mellett tette le a voksát.¹⁰⁷

Eötvös koncepciója, azaz a Német Szövetség korabeli határain belül létrehozott, az osztrák-németek csatlakozását lehetővé tevő, egységes német szövetségi állam az úgynevezett kis nagynémet elképzeléshez állt közel. Bluntschli német szövetségi állama akár az osztrák-németekkel, akár nélkülük a kisméret elképzelések között a német szövetségi állam, azaz egyenjogú tagállamokból álló államalakulat koncepcióját testesítette meg. A német egységkoncepciók változatai gazdagabb alternatívákat mutattak fel a 19. század derekán a magyar történelmi szakirodalomban elterjedt és meghatározó befolyással bíró, a porosz-osztrák nagyhatalmi dualizmust leképező kisméret-nagynémet elképzeléseknél. A nagy nagynémet koncepciót azáltal utasította el Eötvös, hogy a nem német nyelvű monarchiai területeket nem tekintette az egységesülő Németország részének, Bluntschli pedig a porosz

¹⁰⁵ Eötvös: *Magyarország különállása*, 236–241.

¹⁰⁶ A föderalizmus fogalmának 19. századi értelmezési lehetőségeiről lásd: Ullner: *Die Idee des Föderalismus*, 143–144. Ullner szerint a német politikai gondolkodásban az 1860-as évek folyamán a szövetségi állam és a föderális állam gyakran szinonimaként jelenik meg, a szövetségi állam fogalmát a fejedelmek szövetsége értelmében használták. A politikaelmélet és politikai gyakorlat ellentmondásaira hívja fel a figyelmet még: Dreyer, Michael: *Föderalismus als ordnungspolitisches und normatives Prinzip. Das föderative Denken der Deutschen im 19. Jahrhundert*. (Europäische Hochschulschriften Band 102.) Frankfurt am Main, 1987. 590–606. A modern fogalmakkal történő értelmezés problematikájáról lásd még: Funk, Albert: *Kleine Geschichte des Föderalismus. Vom Fürstenbund zur Bundesrepublik*. Paderborn, 2010. 27–34.

¹⁰⁷ A korabeli magyar politikai közvélemény Pesti Napló által közvetített véleménye szerint Németország új politikai alapjainak megteremtését Poroszországtól várták. Erdődy Gábor: *Egység vagy szabadság? A német liberálisok dilemmáinak megítélése a Pesti Naplóban (1858–1871)*. Századok, 118. évf. (1984) 2. sz. 313–315.

egységállamba történő beolvadás útján létrehozott kisméret alternatívával szemben fogalmazta meg saját kisméret szövetségi változatát.¹⁰⁸ Ami a német átalakítás motivációját illeti, a reform igénye a liberális kihívások korában adott volt. A nagy területi kiterjedésű, állami formát nélkülöző, politikailag már nem aktív – Bluntschli olvasatában kellemetlen, de már nem veszélyes – Német Szövetség¹⁰⁹ reformja elodázhatatlan volt.¹¹⁰ Eötvös egyfajta status-quo gondolkodását, azaz a meglévő szövetségi kereteken belül megvalósítandó átalakítást bizonyítja a következő sorok: „...hogya a Német Szövetség, bármily hibásnak tartásák is annak szervezését, magnak tekintendő, melyből, éspedig aránylag igen rövid idő alatt, Németország egységének szükségképpen ki kell fejlődnie.”¹¹¹

Az osztrák kormányzati politika szintén a Német Szövetség keretein belül megvalósított reformmal kívánta megoldani a német egyesítés kérdését.¹¹² A reformelképzelések természetesen több forrásból táplálkoztak. Julius Fröbel¹¹³ német demokrata javaslatai a ha-

¹⁰⁸ Nagy nagynémet, kis nagynémet, kisméret szövetségi állami és kisméret porosz egységállami koncepciók mellett létezett még a Kis-Németország és Nagy-Ausztria konföderációját megfogalmazó koncepció is, ami nagyon hasonlított az egységes Németország és az egységes Ausztria egyesülésének szövetségi változatához. Ullner: *Die Idee des Föderalismus*, 80–81.

¹⁰⁹ A Német Szövetséget az európai nagyhatalmak nem tekintették a nemzetközi politika jelentős szereplőjének a 19. század közepén, a szövetség maga már nem volt jelen a nagyhatalmi politikában, azt ugyanis két nagyhatalma, Ausztria és Poroszország uralta. Az eredetileg rögzített nagyhatalmi garanciák szintén nem működtek. Az idejétmúlt szerkezet és a reformra képtelen szövetség képe vált általánossá az európai köztudatban. A belső nagyhatalmi dualizmus 1848 után véglegesen felbomlott. Schroeder, Paul W.: *Europe and the German Confederation in the 1860s*. In: Rumpfer, Helmut (Hg.): *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815–1866*. Europäische Ordnung, deutsche Politik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter der bürgerlich-nationalen Emanzipation. (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit Band. 16/17.) Wien, 1990. 281–291.

¹¹⁰ Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 1–7.

¹¹¹ Eötvös: *Magyarország különállása*, 205.

¹¹² A német egység kérdésének 1859 és 1863 közötti történetével kapcsolatban az alábbi műveket forgattam nagy haszonnal: Funk: *Kleine Geschichte des Föderalismus*, itt a „Neubeginn und Ende: Der Deutsche Bund 1850–1866” című fejezet 189–201.; Winkler, Heinrich August: *Németország története 1. köt.* Budapest, 2005. itt „Az egység a szabadság előtt” című fejezet 125–195.; Doering-Manteuffel, Anselm: *Die deutsche Frage und das europäische Staatensystem 1815–1871*. München, 1993., itt a „Die Verdrängung Österreichs aus Deutschland 1859/62–1866” című fejezet 38–46.; Görtemaker, Manfred: *Deutschland im 19. Jahrhundert. Entwicklungslinien*. 1986. 185–200.; Rürip, Reinhard: *Deutschland im 19. Jahrhundert 1815–1871*. (Deutsche Geschichte Band 8.) Göttingen, 1984., itt a „Bürgerliche Gesellschaft und nationaler Staat 1850–1871” című fejezet 197–223.; Nipperdey, Thomas: *Deutsche Geschichte 1800–1866. Bürgerwelt und starker Staat*. München, 1983., itt a „Die Deutsche Frage 1859–1863” című fejezet 704–714.; Wilms, Johannes: *Nationalismus ohne Nation. Deutsche Geschichte von 1789 bis 1914*. Düsseldorf, 1983. 322–357.; Winkler, Heinrich August: *Preussischer Liberalismus und deutscher Nationalstaat. Studien zur Geschichte der Deutschen Fortschrittspartei 1861–1866*. (Tübinger Studien zur Geschichte und Politik Nr. 17.) Tübingen, 1964., itt a „Nationale Einheit und deutscher Dualismus” című fejezet 69–90.

¹¹³ Fröbel, Julius Carl Ferdinand (1805–1893) német geológus, demokrata politikus. Németországi tanulmányait követően Alexander von Humboldt közvetítésével került Zürichbe, ahol a Zürichi Egyetemen az ásványtan professzora volt. Bluntschli 1840-es években megfogalmazott véleménye szerint Fröbel a doktrinér radikalizmus fanatikusa. *Denkwürdiges*, I. 293. 1840-ben kiadott alapított *Das Literarische Comptoir* néven Zürichben és Winterthurban. Ennek történetét Hans Gustav Keller dolgozta fel: Keller, Hans G.: *Die politischen Verlagsanstalten und Druckereien in der Schweiz 1840–1848. Ihre Bedeutung für die Vorgeschichte der Deutschen Revolution von 1848*. (Bernner Untersuchungen zur Allgemeinen Geschichte Heft 8.) Bern–Leipzig, 1935. 46–68., 177–

talommegosztás kérdésében átfogó elképzeléseket tartalmaztak, és javaslatának egy része a hivatalos osztrák tervezetekbe is beépült. 1861 folyamán három emlékiratot készített. Az első készítésekor, márciusban arra is alkalma nyílt, hogy elképzeléseit személyesen előadhassa Schmerling államminiszternek és Rechberg külügyminiszternek. Az ebben a hónapban papírra vetett koncepció szerint a német kis- és középállamok alkotnának egy szövetségi államot, és a három német állam hozna létre egy háromtagú államszövetséget. Ez a triász-elképzelés a Vormärz kora svájci politikai gyakorlatának mintájára a kormányzás székhelyét évente felváltva helyezte volna Bécsbe, Berlinbe és Frankfurtba.

Az 1861 júniusában kelt második, úgynevezett Kissinger-emlékirat egy példánya a császárhoz is eljutott. Ebben a Habsburg-ház feje által örökletes alapon vezetett és egész Közép-Európát egyesítő Németország terve került megfogalmazásra. Terveivel a vonakodó Rechberg grófot is meg tudta győzni, aki pedig köztudottan a Poroszországgal fenntartott jó kapcsolatok politikájának híve volt. Harmadik, 1861. évi december 13-án kelt, *Ergänzende Bestimmungen zu den Grundgesetzen des Deutschen Bundes* címet viselő emlékirata szerint az Ausztria, Poroszország és a harmadik Németország fejedelmeiből kialakított háromtagú direktórium kapta volna a régi frankfurti gyűlés kormányzati feladatait és a külügyek irányítását. Az újonnan létrehozandó törvényhozó birodalmi gyűlés két kamarája a fejedelmek házából (*Fürstenhaus*) és a tagállamok által indirekt módon választott képviselőházból (*Länderhaus*) állt volna össze. Ez a tervezet már tartalmazta a szövetségi bíróság létrehozásának szándékát.¹¹⁴ A magyar viszonyok átalakítására átfogó igényű és a fröbéli javaslatokhoz sok esetben hasonlítható elemeket tartalmazó szövetségi koncepciót Kossuth Lajos fogalmazott meg 1862-ben. Eötvös és a magyar politikai elit által is vitatott Dunai Szövetség terve az Amerikai Egyesült Államok és Svájc szövetségi állami struktúráját modellként felhasználó korabeli tervezetek közé sorolható.¹¹⁵

1862 nyarán a nagynémet egység érdekében meghirdetett osztrák kormányzati offenzíva részeként Fröbellel publicisztikai feladatokra szóló, hároméves időtartamú megbízást írt alá az osztrák kormányzat azzal a céllal, hogy megismertessék a közvéleménnyel Ausztria német átalakítási terveit. Az offenzíva háttérében nem kis szerepet játszott a porosz diplomáciai irányváltás. Poroszország 1861. december 20-án kelt, egy szűk német egységet hivatalos politikai célként meghirdető diplomáciai körlevelében az Ausztria kizárásával létrehozandó német egység képviselőre szólította fel hivatalnokait.¹¹⁶ Erre reakcióként szüle-

192. A nagy nagynémet elképzelés már az 1848. évi *Wien, Deutschland und Europa* című röpiratában is megjelent. A nagynémet egység Fröbel és Lord Acton politikai elméletében szintén közös pontot képviselt. Lásd erről: Deák Ágnes: *Lord Acton és Ausztria az 1850–1860-as évek fordulóján*. Századok, 131. évf. (1997) 5. sz. 1164. Fröbel nemzetfogalmáról továbbá: Gángó Gábor: *Eötvös József Ausztria nemzetiségeinek egyenjogúsításáról című röpirata és 1848–49 nemzetiségi mozgalmainak néhány aspektusa*. Századok, 132. évf. (1998) 2. sz. 378. Már 1848-ban a női választójog korai képviselői között található. A német föderalizmuseszme egyik legfontosabb képviselőjeként tartják számon Constantin Frantz mellett. Ullner: *Die Idee des Föderalismus*, 51. Életével és munkásságával kapcsolatosan meglepően kevés másodlagos szakirodalom áll rendelkezésre a német történészek véleménye szerint.

¹¹⁴ Real: *Der Deutsche Reformverein*, 26–30.; Zimmermann: *Der Deutsche Reformverein*, 10–12.; Ullner: *Die Idee des Föderalismus*, 57–59.; Dreyer: *Föderalismus als ordnungspolitisches und normatives Prinzip*, 176–178.

¹¹⁵ A Dunai Szövetség terve megtalálható többek között: Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Budapest, 2006. 434–436.

¹¹⁶ Az újonnan hivatalba lépett Albrecht Graf von Bernstoff porosz külügyminiszter 1861. december 20-án adott ki egy diplomáciai körlevelet, amelyben Berlin jövőbeni német politikájának célját a szűk német szövetség megalakításában fogalmazta meg. Real: *Deutsche Reformverein*, 23–24.

tett az 1862. február 2-án kiadott osztrák körirat. Ausztria néhány német állammal – a Bajor Királysággal, a Hannoveri Királysággal, a Württembergi Királysággal és Hessen–Darmstadt Nagyhercegséggel – közös diplomáciai iratban visszautasította az új porosz külpolitikai célkitűzéseket. A Badeni Nagyhercegség ismét távol maradt az osztrák kezdeményezésektől.

Az offenzív osztrák németországi politika részét képezte továbbá, hogy az osztrákok a harmadik Németország törekvéseit, az úgynevezett triász-elképzeléseket ekkor már elfogadták és támogatták, egyúttal hathatós eszközként tekintettek rá a Poroszország elleni hatalmi küzdelemben.¹¹⁷ A korábban számos esetben – így Eötvös által is¹¹⁸ – elítélt triász-koncepciók széles körű német elfogadottsága nem elhanyagolható részben tulajdonítható Friedrich Ferdinand von Beust szász miniszterelnök németországi politikájának.¹¹⁹ A Német Szövetség belső reformjára vonatkozó, gyakorlatba is átültethető kormányzati javaslatot 1862 nyarát megelőzően csupán Szászország fogalmazott meg.¹²⁰ 1862 augusztusának közepén a három fröbéli emlékirat javaslataiból kiindulva – delegáltak gyűlése és szövetségi bíróság¹²¹ létrehozása – immár Ausztria nyújtotta be új szövetségi reformtervezését a frankfurti birodalmi gyűlésben,¹²² majd egy évre rá az osztrák császár által összehívott frankfurti fejedelmi gyűlésben.¹²³ Ezek a javaslatok azonban nem tartalmazták a mind

¹¹⁷ A triász-eszme gyökerei a 18. század közepéig nyúlnak vissza. Az úgynevezett ABC-birodalom, Ausztria, Borussia és a kisebb fejedelmek egyesüléséből kialakított *Corpus Principum Germanorum* az első kettő hatalmi túlsúlyát kívánta gyengíteni. Funk: *Kleine Geschichte des Föderalismus*, 131–132. 1814-ben a Bécsi Kongresszuson Württemberg tett le egy hasonló szellemiségű tervezetet az asztralra. Az 1820–1823 között tartott darmstadti vámkonferencia is foglalkozott ezzel a kérdéssel. 1848-ban pedig II. Maximilian bajor király, aki 1848–1864 között uralkodott, fogalmazta meg egy hármas vezetésű direktórium létrehozásának igényét. Német történészek egy csoportjának felfogása szerint a legtöbb triász-elképzelés az 1861–1862-es években látott napvilágot Németországban. Ullner: *Die Idee des Föderalismus*, 69–77.

¹¹⁸ A napóleoni idők Rajnai Szövetségét és a triász-elképzeléseket Eötvös is párhuzamba állította, és elavultnak tekintette. Gyakori kritikai megjegyzés volt ez akkoriban. Eötvös: *Magyarország különállása*, 223. Ugyanakkor Németországban nem elhanyagolható tényként rögzítették azt, hogy ezek az államok a restauráció korában is megtarthatták szuverenitásukat. Bluntschli: *Die Neugestaltung*, 5.

¹¹⁹ Beust, Friedrich Ferdinand von (1809–1886) a Szász Királyság miniszterelnöke 1858 és 1866 között. Flöter, Jonas: *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850–1866. Sächsisch-mittelstaatliche Koalitionspolitik im Kontext der deutschen Frage*. Köln–Weimar–Wien, 2001. 317–351.

¹²⁰ A Beust gróf által jegyzett terv – *Sachsen, Denkschrift der königlichen Regierung zu dem Project einer Reform des Deutschen Bundes*. Dresden, 1861. – Fröbelhez hasonlóan szintén trialista megoldást javasolt egy háromtagú direktórium felállításával, és a Német Szövetségen belül képzelte el a reformot. A birodalmi gyűlés üléseinek helyszínét felváltva tette volna Regensburgba, illetve Hamburgba. Ullner: *Die Idee des Föderalismus*, 73–74.

¹²¹ A létrehozni kívánt Szövetségi Bíróság kompetenciáit tekintve Ullner szerint számos párhuzam fedezhető fel az USA Legfelsőbb Bíróságának kompetencia katalógusával. Mind a természetes személyek, mind a szövetség és a tagállamok közötti vitás ügyekben illetékességgel bírt volna. Tizenkét bíróját a tagállamok jelölték volna. Ullner: *Die Idee des Föderalismus*, 55–56.

¹²² Az augusztus közepén nyilvánosságra hozott javaslatot részletesen tárgyalta a Pester Lloyd. *Die Vorschläge zur Deutschen Bundesreform I–II*. Pester Lloyd, 9. évf. 1862. augusztus 30. és 31.; valamint *Die Organisation der Monarchie*. Pester Lloyd, 19. évf. 1862. szeptember 10.

¹²³ 1863 nyarán a szövetségi célokat kibővítették, így a külső és belső biztonság mellett a nemzeti jólét garantálása is közéjük került. A végrehajtó hatalom direktóriumát öt vagy hat taggal Ausztria, Poroszország és Bajorország állandó tagsága mellett további államok részére nyújtott szövetségi szin-

Bluntschli, mind Eötvös – általában az európai liberalizmus képviselői – által kardinális feltételként kezelt népképviselet elvét.

Összegzés

A Német Jogász Egylet bécsi ülését lezáró császári audienciára szeptember első napjai egyikén, Bluntschli és Eötvös pesti találkozója után került sor. Bluntschli elnökként maga is részt vett az eseményen, ahol I. Ferenc József úgy nyilatkozott, bár ő magát elsősorban osztráknak tartja, mégis elkötelezett németként a legszorosabb kapcsolatot szeretné Németországgal.¹²⁴ 1862 nyarán az Osztrák Császárság feje messzemenő támogatásáról biztosította a Schmerlingi kormányzat németországi politikáját. A német kérdés köztudottan a császár trónra lépésétől kezdve élvezett prioritást a Habsburg-házon belül.¹²⁵ Az osztrák javaslatokat azonban Poroszország tárgyalási alapnak sem minősítette. Ennek értelmében 1862 nyarának terveit visszautasította, a következő nyárra összehívott frankfurti fejedelmi gyűlést pedig távolmaradásával blokkolta.¹²⁶ A Badeni Nagyhercegség ismételen nem csatlakozott az osztrák reformelképzelésekhez, és nem írta alá a frankfurti gyűlésen elfogadott

---

tú kormányzási lehetőséget. Második kamarájának tagjait a szövetségi tagállamok delegálnák. A szövetségi gyűlést pedig a tagállamok országos gyűlései által indirekt módon választott képviselők alkotnák. A javaslat szépséghibája a csak háromévente összeülő szövetségi gyűlés. *Österreichische Denkschrift über die Notwendigkeit einer Reform der deutschen Bundesverfassung vom 31. Juli 1863*. Huber: *Dokumente der deutschen Verfassungsgeschichte*, 135–139.; Funk: *Kleine Geschichte des Föderalismus*, 196–198.; Nipperdey: *Deutsche Geschichte*, 708.

¹²⁴ *Denkwürdiges*, III. 60.

¹²⁵ A Habsburg-ház tagjainak német egyesítéssel kapcsolatos állásfoglalásait Brigitte Hamann dolgozta fel. Az állásfoglalások természetesen nem képeznek egységes, dinasztikus nézetrendszert. A német kérdés iránti elkötelezettséget a rendkívül gazdag családi kapcsolati háló is indokolta. A német fejedelmi trónokon öt nagybácsi és több unokafivér ült a 19. század közepén. (I. Lajos és II. Maximilian bajor királyok, IV. Frigyes Vilmos porosz király, Frigyes August és II. János szász királyok.) A kapcsolati hálóban Ferenc József felmenői között dominált a Wittelsbach-ág a Habsburg-ággal szemben. A család vezető, hangadó tagjai, beleértve az intenzív női németpárti politikálást – Zsófia főhercegnő és lánytestvérei, elsősorban a porosz királyné, Elise között – a két nagy német dinasztia közötti baráti viszony ápolását tartották a legfontosabb célnak, és az univerzális német birodalmi eszme jegyében politizáltak. A fejedelmek és államok szövetségében gondolkodó Habsburg-dinasztia a nemzetek feletti, sokféleséget egyesítő államépítésben látta a monarchia jövőjét és hatalmának biztosítékát. I. Ferenc József császár 1849. szeptember 5. II. Maximilian bajor királynak írt levelében kifejtette: „Az Isten segítségével kivívott győzelem mostantól kezdve a múlttal ellentétben nagyobb szabadságot ad nekem arra, hogy a korona és a birodalom szempontjából nem kevésbé fontos, más ügyekkel is foglalkozzak. Egyértelmű, hogy Ausztria kapcsolatai Németországhoz ilyen tekintetben a legfontosabb kérdések egyike, figyelmemet manapság ez köti le leginkább. Feltétlenül számítok Öfelsége és Bajorország támogatására. Közös érdek és közös alapelvek kötnek össze bennünket, legfontosabb célunk pedig az egységes német haza megteremtése lesz.” Hamann, Brigitte: *Die Habsburger und die deutsche Frage im 19. Jahrhundert*. In: Lutz, Heinrich – Rumpler, Helmut (hg.): *Österreich und die deutsche Frage im 19. und 20. Jahrhundert. Probleme der politisch-staatlichen und soziokulturellen Differenzierung im deutschen Mitteleuropa*. (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit Bd. 9.). Wien, 1982. 216.

¹²⁶ 1863. augusztus 13-án a frankfurti fejedelmi gyűlésről édesanyjának, Zsófia hercegnőnek írott levelében a császár így értékelte a politikai helyzetet: „Ez az utolsó lehetőség, hogy egyesítsük Németországot. Annak érdekében, hogy Európa békéjét és egyensúlyát biztosítsuk, az utolsó eszközt a növekvő forradalom kivédése ellen, és a német fejedelmek trónjának megőrzése érdekében teljesíteni kell feladatunkat. Sajnos Poroszország irigységéből és vakságból nem csatlakozott az ügühöz, ez mindenképpen nehezíti a helyzetünket.” Hamann: *Die Habsburger*, 221.

tervezetet.¹²⁷ Az aláíró államok saját beleegyezésükhöz feltételül szabták Poroszország csatlakozását, ami ilyen módon a megegyezés megíiusulásához vezetett.

A Johann Caspar Bluntschli és báró Eötvös József közötti budai személyes találkozóra a Német Szövetség reformja érdekében folytatott tárgyalások, a konszenzuskeresés és a fejlődési szövetségkötések 1849 és 1863 közötti korszakának végén került sor.¹²⁸ A találkozó ténye és létrejötte bizonyítja Eötvös József közép-európai politikusként való ismertségét és elismertségét. A heidelbergi látogató által megörökített vendéglátói gondolatok politikai patthelyzetről vallanak az osztrák és magyar politikusok között. Megerősítik a politikai kommunikáció és a helyzetet feloldani hivatott kompromisszumos megoldások hiányát 1862 nyarán. A találkozóra a német egyesítés kiemelkedő, arra befolyást gyakorló politikai rendezvényeinek idején, a svájci-német államjogász által irányított Német Jogász Egylet és a kezdeményezésére szeptemberben Weimarban összeült német parlamenti képviselők gyűlése között került sor. Az utóbbi eseményen az osztrák-német képviselők már nem vettek részt. A találkozót megelőző bécsi bizalmas tárgyalás azt is érzékeltette, hogy az osztrák-német liberális politikusok nem vállalták nyíltan az osztrák hivatalos kormányzati elképzelésekkel ellentétes nézeteiket. A bizalmas tárgyalásokon elhangzott vélemények alapján sem volt realitása annak, hogy lemondjanak az egységalkotmányról, ahogyan azt Welcker a német csatlakozás érdekében előfeltételként fogalmazta meg a tanulmány elején idézett munkájában.

A találkózóról megörökített feljegyzés inspirációt nyújtott a német kérdés rendezését szolgáló szövetségi gondolatok áttekintéséhez, a koncepciók közép-európai összefüggésekben történő elhelyezéséhez. Eötvös, bár azon a nyáron nem szándékozott elutazni Heidelbergbe, de kívánsága szerint mégis alkalma nyílt tárgyalni a német kérdésről egy heidel-

¹²⁷ Baden ellentmondásos helyzetével és politikájával kapcsolatosan Winkler úgy véli, hogy a liberális Baden volt az 1860-as évek első felében a tekintélyelvű Poroszország ellenpólusa, mégis a délnémet középállamok közül annak legfontosabb partnere. Badennek esett leginkább nehezebbre, hogy a két német nagyhatalom konfliktusa esetén a Német Szövetség mellé álljon. Winkler: *Németország története*, I. 160–161.

¹²⁸ 1849 májusában jött létre a három király szövetsége. Poroszország, Szászország és Hannover közös tervezete szerint a Német Szövetség államfője vétőjogot kapott volna a parlamenti döntéshozatalban. Az általános választójog helyett a frissen bevezetett porosz háromcenzusos választójog bevezetését javasolták. Huszonnyolc ország elfogadta a javaslatokat, Bajorország és Württemberg azonban nem. Később Hannover és Szászország is kilépett a javaslat mögöl. 1849 októberében ezzel szemben Karl Ludwig von Bruck osztrák kereskedelmi miniszter fogalmazta meg Ausztria közép-európai vám- és kereskedelmi unió tervét. Harmadik javaslatként említhető a négy király – Bajorország, Szászország Hannover és Württemberg – által 1850 februárjában letett reformjavaslat. Ennek alapján a Német Szövetség a szövetségi direktórium megalakításával létrehozta volna végrehajtó szervét, továbbá a nemzetgyűlést és a szövetségi bíróságot. Ez az úgynevezett harmadik Németország kiépítésének terve volt, fő támogatói a szász miniszter, Friedrich Ferdinand von Beust báró és a bajor miniszterelnök, Ludwig von der Pfordten. Az 1850 decemberétől 1851 májusáig tartó drezdai konferenciákon azt érték el, hogy a Német Szövetséget a régi formájában kezdték újra működtetni. Sem Poroszország azon törekvése, hogy a szövetségi elnökségben paritással bírhjon, és Ausztriával egyenrangú partnerként vegyen részt, sem Ausztria azon törekvése, hogy a Habsburg Monarchia teljes területével belépjen a Német Szövetségbe, nem sikerült. Az 1852. évi darmstadti koalíció újra azt kívánta elérni, hogy Ausztria belépessen a vámszövetségbe, ezt az esélyt azonban maga Ausztria hiúsította meg. Az 1859-ben megalakított würzburgi koalíció – Bajorország, Szászország, Württemberg, a két Hessen, Nassau és Mecklenburg-Schwerin – egy átfogó szövetségi reformtervet tett le az asztalra. Baden és Sachsen-Weimar ekkor már a porosz tábornok erősítette. Ausztria ehhez a koalícióhoz kötelezettség nélkül csatlakozott. Funk: *Die Idee des Föderalismus*, 189–196.

bergi tudással Bluntschli személyében Pesten. A történelem kereke más irányba fordult, a tárgyalóasztal mellett realizálható megoldások kora pedig 1863 augusztusában véget ért, tanulmányom mindazonáltal azt kívánta érzékeltetni, hogy a bismarcki „vas és vér útja”, vagy a löwensteini „vas és szén útja” mellett számos politikai reformtervezet látott napvilágot az 1860-as évek elején Németország szövetségi átalakításáról.¹²⁹ Sem Johann Caspar Bluntschli, sem Eötvös József koncepciója nem valósult meg, mindazonáltal a német egység szövetségi változatairól megfogalmazott röpirataik vitathatatlanul hozzájárulhatnak történeti tudásunk gazdagításához.¹³⁰

A bismarcki hagyományokon alapuló németországi történetírás egyik alaptézise szerint a Német Szövetség a kor kihívásainak megfelelni képtelen politikai konstrukció volt, amely egyben a nemzetállami törekvések útjában állt. 1945 után, de különösen a hidegháború lezárását követően a föderalizmust vizsgálatuk középpontjába állító történészek szerint ez a megközelítés elfedi a németországi föderalizmus fejlődésében fontos szerepet játszó történeti mozzanatokot. Ezek a történészek a korszak, tehát az 1860-as évek német reformtörekvéseire és magára a Német Szövetségre már nem irreális vagy teljesen elhibázott alternatívaként tekintenek. Sokkal inkább azt vallják, hogy a német történelem fő paradigmája nem a nemzetállam, hanem a föderalizmus. Ez a történeti megközelítés, interpretáció az 1850 és 1866 közötti Német Szövetséget föderatív egység nélküli föderációként határozza meg.¹³¹

Függelék

Augusztus 30-án néhány barátal – közöttük Jheringgel¹³² – Pestre utaztam. A Svábhegyen meglátogattam Eötvös bárót, akinek itt található házából mind a város, mind az egészen a pusztáig nyúló alföld jól belátható. Nagyon érdekelt, hogyan gondolkodott egy magyar álművész.

¹²⁹ Löwenstein, Rudolf (1819–1891) német filológus, író, költő. Franz, Kurt: *Löwenstein, Rudolf. Neue Deutsche Biographie*, 15. Bd. (1987) 107. [Onlinefassung] <http://www.deutsche-biographie.de/pnd117186368.html> (letöltve: 2014. november 21-én.) 1862 októberének végén Berlin második választóközrete által a haladó képviselőknek adott vacsorán a fő szónok Löwenstein volt, aki tanulságos módon változtatta meg Bismarck szavait. Úgy fogalmazott, hogy a német egység ugyanolyan biztosan meg fog valósulni, mint ahogyan egy természeti törvény végbemegy, természetesen nem „vassal és vérrrel”, hanem inkább „vassal és szénnel”. Idézi: Winkler: *Németország története*, I. 146.

¹³⁰ Bluntschli az Észak-német Szövetség alkotmányának ismeretében úgy vélte, hogy ez az 1850 óta tartó szövetségi reformelképzelések egyikének sem felel meg, sőt teljesen más karakterrel bír. Felfogása szerint a szóban forgó alkotmány autonóm területi közigazgatással bíró, államszövetségből kialakított egységállamot hozott létre. Funk: *Kleine Geschichte des Föderalismus*, 207.

¹³¹ Müller: „...das dringendste Bedürfniss für Deutschland”, 163–164. A Német Szövetség német politikai integrációban játszott szerepével kapcsolatban lásd még: Müller, Jürgen: *Der Deutsche Bund und die ökonomische Nationsbildung. Die Ausschüsse und Kommissionen des Deutschen Bundes als Faktoren politischer Integration*. In: Hahn, Hans-Werner – Kreuzmann, Marko (hg.): *Der Deutsche Zollverein. Ökonomie und Nation im 19. Jahrhundert*. Köln–Weimar–Wien, 2012. 283–302. A tanulmánykötet ismertetése megjelent: *Századok*, 147. évf. (2013) 5. sz. 1344–1348.

¹³² Jhering, Rudolf von (1818–1892) német jogtudós. Egyetemi jogász professzor Bázelen, Kielben, Rostockban, majd Giessenben. 1868-tól Bécsben, 1872 és 1892 között pedig Göttingenben oktatott. Hollerbach, Alexander: *Jhering, Rudolf von*. In: *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 10. (1974) 123.

„Jelenleg Európa közepén, Németország helyén nagy vákuum található. Ha létezne a német nagyhatalom, Európa dolgai rendbe jönnének. A magyar kérdés a némettől függ, a keleti kérdés pedig mindkettőtől.”

„Az osztrák-németekkel nem nagyon tudunk beszélni. Arra a kérdésre, hogyan képzelek el a német ügyet, kikerülték a választ, nem mutatva semmilyen érzelmet a német ügy iránt. Nem tudunk mit kezdeni olyan emberekkel, akik nem bírnak nemzeti érzéssel. Ők a hatalom egyszerű alattvalói és szolgái. A csehekkel sem jutottunk előbbre, mivel attól tartunk, hogy megoldhatatlan problémákba bonyolódunk. Csehország viszonya Németországhoz hasonlóságot mutat Horvátország és Magyarország kapcsolatához. Mi, magyarok azonban nehezebb helyzetben vagyunk, mivel Horvátország teljesen szláv, míg Csehország tekintélyes része német. De mind Horvát-, mind Csehország szorosan kötődik főországához.”

„Ha Ausztriában létrejön egy német párt – ennek jeleit már érzékeljük –, akkor velük könnyen szót fogunk érteni. Minél egységesebb és erősebb Németország, annál jobb az számunkra. Szükséges, hogy Németországra támaszkodjunk annak érdekében, hogy a szláv tengerben fenntarthatassuk önmagunkat. Civilizációnk forrása német, a lengyeleknél ugyanez francia. Ez fontos különbség Magyarország és Lengyelország között. Mi nem gyűlöljük a németeket, idegenkedésünk az osztrák kormányzat és német segítői ellen irányul. Minden magyar különbséget tesz »németek« és »osztrákok« között. A magyar nemzeti viselet bevezetése csak eszköz volt arra, hogy a párt demonstrálja magát. Tudjuk, hogy számunkra az európai viselet elengedhetetlen. Nem vagyok bolondja a magyar szoknyának és kalapnak, de nem rendelkezünk szabad sajtóval és országgyűléssel, és folyton-folyvást azt kellett hallgatnunk, hogy Magyarországon csak néhány izgága elégedetlenkedő van. Erre kellett válaszolnunk és megmutatnunk, milyen nagy az elégedetlenség. Vagyis, aki elégedett, öltözködjek németesen és hordjon cilindert, aki elégedetlen, az pedig öltson magyar ruhát. Hamarosan csak magyar öltözetet lehetett látni, még a Budán és Pesten élő németek is nagyrészt magyar ruhát hordtak.”

„Ha most belépnénk a Reichstagba, pillanatnyilag mindent megnyernénk.¹³³ Megkaparinthatnánk Ausztria vezetését, hiszen egységesebbek vagyunk és a parlamenti politizálás tekintetében jártasabbak. Mégsem dőlünk be ennek a csábításnak. Hosszú távon ugyanis nem működne a dolog, túl gyengék lennénk ahhoz, hogy ezt a pozíciót megtartsuk. A németek és a szlávok rögtön reagálnának. Az osztrák összállam Németország és Ausztria között háborút hozna magával, ebben a háborúban mi valószínűleg elvéreznénk. Ez a háború semmi hasznot, semmi hírnevet nem hozna, mivel az egyúttal a civilizáció elleni háború volna. Bár barbárok vagyunk, annyira ostobák azonban nem, hogy ismét csak Trenkhuszárokként szolgáljunk a Habsburg-dinasztia kedvéért. Mi békét akarunk a német nemzettel, nem háborút. Ezért kitartunk, még ha a jelenlegi helyzet szomorú is számunkra. Megvárjuk a német egyesítést.”

„További veszélyt jelentene számunkra egy óriási szláv birodalom létrejötte. Ausztriában a szlávok többségben vannak, még ha csak tömegről van is szó esetükben. A németek és a magyarok felettük állnak. A tömeg azonban veszélyessé válhat, ha vezetőre talál. A szlávok fogékonyak az abszolutizmusra és az ultramontanizmusra. Az abszolutista udvar, a főrangú arisztokraták és a papság támaszra lennének a szlávokban, s akkor minden haladás lehetősége megszűnne. Ettől félünk leginkább, és ezért vagyunk a közös alkotmány ellen.”

„Schmerling a jogeljátszás elméletével és a magyarokkal szembeni ellenséges fellépésével elidegenítette magát a magyaroktól. Ez rossz, mert tudjuk, hogy német Ausztriában a

¹³³ Helyesen a „Reichsrat”-ba, azaz a birodalmi tanácsba.

liberális fejlődés szempontjából ő nem könnyen nélkülözhető személyiség. Ez szerencsétlen komplikációt jelent.”

„A mi bécsi udvari arisztokráciánk, Eszterházy és a többiek az országban nem rendelkeznek befolyással.”

Az oktatással kapcsolatban Eötvös megjegyezte: „Az osztrák uralom alatt mindenesetre javult a helyzet. A protestáns iskolákat azonban elnyomták, és az ausztriai tanerők silány részét küldték ide, akik egyébként is messze elmaradnak a németektől. A magyar reakció ezért mintegy irritált volt. A jó intézményeket időközben megtartottuk, a többi pedig magától rendeződik majd.”

A végkövetkeztetés: „Ha a német reformpárt és a magyarok együttműködnek, a bécsi kormánynál kikényszeríthető az új irány, vagyis egy német hatalom Európában, perszonálunióban Magyarországgal. Csak abban az esetben, ha Németországban teljesen csalódunk, nézünk majd új szövetségek után, mielőtt elbuknánk.”

Bécsben a jogászkonferencia elnökségét fogadta Ferenc József császár. A császár maga is hangsúlyozta a német politikai irányvonalát: „Bár mindenekelőtt osztrák vagyok, egyben tudatosan német, ezért is kívánom a legszorosabb kapcsolatot Németországgal.”

Szeptember 8-án visszatértem Heidelbergbe.